

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Šárka Marie Palacká

Petr Leopold jako velkovévoda toskánský

Peter Leopold as Grand Duke of Tuscany

Praha 2024

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Poděkování:

Chtěla bych velmi poděkovat panu prof. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D., za jeho vstřícnost, ochotu, cenné rady a čas, který mé práci věnoval.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Šárka Marie Palacká

Abstrakt (česky):

Bakalářská práce se zabývá osobností toskánského velkovévody Petra Leopolda, zvláště pak jeho vládou a reformami. Analyzuje Leopoldovo mládí, politickou situaci na území Toskánska před rokem 1765, otázku nástupnictví po vymření Medicejských a období vlády Františka Štěpána Lotrinského v Toskánsku. Zaměřuje se na počátek Leopoldova panování a dědictví po otci, jež ovlivnilo Leopoldův vztah s bratrem Josefem, čemuž je taktéž věnována pozornost. Okrajově se zabývá osobnostmi na toskánském dvoře, Leopoldovými poradci a jejich práci na reformní politice státu. V neposlední řadě se věnuje potomkům velkovévodského páru a osobnímu životu Petra Leopolda.

Klíčová slova (česky):

dějiny, Toskánsko, habsburská monarchie, 18. století

Abstract (in English):

The bachelor thesis deals with the personality of the Grand Duke of Tuscany Peter Leopold, especially his rule and reforms. It analyses Leopold's youth, the political situation in Tuscany before 1765, the question of succession after the demise of the Medici, and the reign of Francis Stephen of Lorraine in Tuscany. It focuses on Leopold's early reign, and the inheritance from his father, which influenced Leopold's relationship with his brother Joseph, which is also addressed. Marginally, it deals with individuals at the Tuscan court, Leopold's advisors, and their work on the reform policy of the state. Last but not least, the descendants of the grand ducal couple, and the personal life of Peter Leopold are discussed.

Keywords (in English):

history, Tuscany, Habsburg monarchy, 18th century

Obsah

ÚVOD	6
1 MLÁDÍ PETRA LEOPOLDA A OSOBNÍ ŽIVOT.....	8
2 POLITICKÁ SITUACE V TOSKÁNSKU PŘED ROKEM 1765.....	12
2.1 VLÁDA RODU MEDICEJSKÝCH	12
2.2 FRANTIŠEK ŠTĚPÁN LOTRINSKÝ JAKO FRANTIŠEK III., VELKOVÉVODA TOSKÁNSKÝ	13
3 VLÁDA TOSKÁNSKÉHO VELKOVÉVODY PETRA LEOPOLDA.....	15
3.1 POZEMKOVÉ REFORMY	17
3.1.1 <i>Bažinaté oblasti a meliorace</i>	20
3.2 REFORMA JUSTICE	20
3.3 CÍRKEVNÍ REFORMY.....	21
3.4 REFORMA ŠKOLSTVÍ A LÉKAŘSKÉ PÉČE.....	22
3.5 VOJENSTVÍ.....	24
3.6 UMĚNÍ A VĚDA	25
3.7 OSOBNOSTI NA DVOŘE PETRA LEOPOLDA.....	26
4 OSOBNÍ ŽIVOT PETRA LEOPOLDA A JEHO POTOMCI.....	28
5 VZTAH PETRA LEOPOLDA A JOSEFA II.	32
ZÁVĚR.....	36
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	39

Úvod

Bakalářská práce je věnována osudům toskánského velkovévody Petra Leopolda, jeho vládě let 1765–1790, a zejména osvícenským reformám. V Čechách je tento panovník znám jako Leopold II., neboť po smrti svého bratra Josefa II. vládl dva roky (1790–1792) habsburské monarchii a roku 1791 byl korunován českým králem.

Z metodologického hlediska se práce opírá primárně o analýzu informačních zdrojů, biografickou metodu a chronologické líčení událostí, tj. progresivní metodu. V případě zkoumání pramenů byla využita přímá i nepřímá metoda, v kapitole o vztahu Petra Leopolda a Josefa metoda komparativní.

Celá studie je pojata převážně chronologicky. Zpočátku bude sledovat Leopoldovo dětství a mládí na vídeňském dvoře, osobnosti, jež ho formovaly, myšlenky, jimiž byl v období dospívání ovlivněn, stejně jako vztahy s rodinnými příslušníky. Následně bude nastíněna politická situace v Toskánsku před rokem 1765, jen stručně shrnuta vláda Medicejských a analyzována situace po smrti posledního panovníka z tohoto rodu, Giana Gastona. Práce se bude rovněž zabývat otázkou nástupnictví v Toskánsku a okrajově též vládou Františka Štěpána Lotrinského, který ve velkovévodství panoval jako František III. Následně budou představeny okolnosti nástupu Petra Leopolda na toskánský trůn, politická, ekonomická a sociální situace v zemi a počátek reformní politiky včetně opatření a analýz, jež reformám a nařízením předcházely. Hlavní část práce je věnována panování Petra Leopolda a rozdělena do sedmi podkapitol dle jednotlivých reformních sfér: pozemkových reforem, jež zahrnují problematiku bažinatých oblastí a meliorace, reforem justice, církve, školství a lékařské péče, vojenství, umění a vědy. Zvláštní oddíl tvoří podkapitola, jež představí osobnosti na dvoře Petra Leopolda, jeho hlavní poradce, často iniciátory zmíněných reforem, kteří se později podíleli na přípravách některých opatření a zákonů. Zvláštní kapitola je zaměřena na Leopoldův soukromý život, jen stručně zmiňuje také osudy jeho potomků; další je pak vyhrazena vztahu Petra Leopolda a jeho bratra Josefa II. od jejich dětství až po dospělost, kde se pokusím o rozbor jejich charakterů, politického působení a přístupů k vládě.

Práce vychází z důkladného studia literatury. O životě Leopolda II. – ať již jako císaře, či jako velkovévody toskánského – vznikla řada prací, avšak většina z nich vychází z dvousvazkové biografie rakouského historika a novináře Adama Wandruszky (1914–1997) *Leopold II. Erzherzog von Österreich, Großherzog von Toskana, König von Ungarn*

und Böhmen, Römischer Kaiser, vydané ve Vídni v roce 1963.¹ Wandruszka také stojí za rozluštěním Leopoldova tajného šifrovaného písma, a tedy za zpřístupněním Leopoldových deníků a soukromých zápisků. Jejich útržky jsou v češtině k dispozici v knize rakouského historika Friedricha Weissensteinera (1927–2023) *Synové Marie Terezie*, jenž na Wandruszku v kapitole o Leopoldovi II. odkazuje. Wandruszkova studie, z níž vycházejí další autoři a historici, však Leopolda vykresluje poněkud idealizovaně a kritických pramenů k jeho osobnosti není mnoho.

Cenným informačním zdrojem, který jsem využila, jsou i nevydané prameny, zejména záznamy z inspekčních cest Petra Leopolda po Toskánsku, uložené v Národním archivu v Praze (NA) v archivním fondu s názvem Rodinný archiv toskánských Habsburků (RAT), jehož součástí je i fondová část Petr Leopold. Upozornit je třeba i na dvě italské publikace: *Firenze dopo i Medici. Francesco di Lorena, Pietro Leopoldo, inizio del Regno di Ferdinando III.* (autorem je Giuseppe Conti) a *I Lorena in Toscana* (autorem je Paolo Bellucci). Obě vyšly ve Florencii roku 1984² a věnují se politické situaci po vymření Medicejských, nástupu Františka Štěpána na toskánský trůn a jeho vládě a panování Petra Leopolda a jeho syna Ferdinanda III. (v případě Bellucciho i Leopoldova vnuka Leopolda II.). Školskými reformami Petra Leopolda se zabývá historička Mónica Vázquez Astorga ve své studii *Le Scuole Leopoldine di Firenze e la loro storia (1778–1976)* z roku 2019.

K zasazení do dobového kontextu byla využita řada studií, zvláště pak dílo skotského historika Hamishe Marshalla Scotta *Enlightened absolutism: Reform and Reformers in Later Eighteenth-Century Europe*, dále *Dějiny Itálie* historika Giuliana Procacciho, *Evropa osmnáctého století* od Jeremyho Blacka a kolektivní monografie *Habsburkové v českých dějinách: ve stínu tvých křídel* Ivany Čornejové, Jiřího Raka a Víta Vlnase. Zdánlivě okrajovou, ale pro vnitropolitickou situaci Toskánska důležitou bonifikací tzv. Maremmy a osudy toskánských velkovévodů z habsbursko-lotrinského rodu se pak zabývá ve své diplomové a disertační práci Lenka Kovaříková. Doplnkovým zdrojem informací bylo mnoho odborných studií, jejichž výčet se nachází v závěru práce v seznamu pramenů a literatury. Všechny bibliografické údaje jsou citovány dle citační normy ČSN ISO 690:2022.

---

¹ Roku 1963 byl vydán první díl, jenž mapuje období mezi lety 1747 a 1780. Druhý díl vyšel v roce 1965 a zahrnuje období od roku 1780 do roku 1792.

² Práce Giuseppa Contiho byla poprvé publikována již v roce 1921.

1 Mládí Petra Leopolda a osobní život

Petr Leopold se narodil ráno 5. května 1747 ve vídeňském letním sídle Habsburků v Schönbrunnu jako deváté ze šestnácti dětí Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského a ještě téhož dne byl pokřtěn. Jméno, které dostal, bylo vybráno na počest cara Petra Velikého, otce carevny Alžběty, o jejíž přízeň ve Vídni usilovali. Neobvyklost jména v rodině vedla k tomu, že se druhé jméno ujalo více, a proto později oficiálně jako římsko-německý císař používal jméno Leopold II. V Toskánsku však vládl pod oběma svými rodnými jmény jako Pietro Leopoldo, případně Leopoldo I. (zkráceně *Poldi*). Vzhledem k tomu, že byl třetím synem v pořadí, tedy až třetím následníkem trůnu po starších bratrech Josefovi (nar. 1741) a Karlu Josefovi (nar. 1745), měl celkem bezstarostné dětství – na jeho bratry byly kladeny větší nároky. Rok po jeho narození skončily války o rakouské dědictví a na císařském dvoře se konalo mnoho slavností, kterých se účastnily i děti Marie Terezie. Leopold hrál menší role v divadle a recitoval verše.³

Na post toskánského velkovévody, nebo snad dokonce císaře, nebyl nijak speciálně připravován, ale měl se stát vládcem v Modeně. Toskánsko mělo připadnout staršímu bratrovi Karlu Josefovi, a tak byl Leopold od svých sedmi let pravidelně vzděláván spolu s ním. Podle svědectví nejvyššího hofmistra hraběte Johana Khevenhüllera-Metsche byli oba pilnými žáky, byli bystří a měli dobrou paměť.⁴ Leopold měl stejně jako ostatní potomci císařského páru přísný denní rozvrh, ovlivněný liturgickým kalendářem a římskokatolickou církví. Arcivévodové a arcivévodkyně se museli každé ráno a večer vkleče modlit, jednou měsíčně chodit ke zpovědi a ke svatému přijímání a v neděli a o svátcích se účastnit dvou bohoslužeb.⁵ Leopold byl mírnější povahy a na rozdíl od svých starších bratrů neměl zájem o vojenství, ale spíše o přírodní vědy a techniku, což pravděpodobně zdědil po Františku Štěpánovi. Ten mu také vybíral učitele. Prvním arcivévodovým učitelem se stal Jacob Sauboin, jemuž později ve Florencii Leopold svěřil výchovu svých synů – natolik Sauboinovu moderní a svobodomyšlnou výchovu oceňoval. Dalšími učiteli byli Jean Brasseur a generál Franz Thurn, který Leopoldovu výchovu dostal na starost v polovině srpna 1761 spolu se svým mladším bratrem Antonem, jenž se stal Leopoldovým komořím.

---

³ WEISSENSTEINER, Friedrich. *Synové Marie Terezie*. Praha: Ikar, 2017, s. 61.

⁴ Tamtéž, s. 62.

⁵ Tamtéž, s. 61–62.

Již během studia se Leopold seznámil s idejemi osvícenství. Vychovatelé se mu alespoň zjednodušenou formou snažili přiblížit díla osvícenských autorů. Velký vliv na něj měl Charles de Montesquieu a jeho dílo *Duch zákonů* o dělbě moci. Dále francouzští encyklopedisté Denis Diderot a Jean le Rond d'Alembert.⁶ V neposlední řadě ho ovlivnil italský historik Ludovico Antonio Muratori, který napsal mnoho náboženských spisů, ale již pod vlivem začínajícího osvícenství. V jednom ze svých nejznámějších děl *O obecném štěstí* kritizoval výstřednosti barokní zbožnosti.

V lednu roku 1761 se pro Leopolda mnohé změnilo, neboť Karel Josef podlehl v nedožitých šestnácti letech neštovicím. Pro třináctiletého Poldiho to byla obrovská rána, protože ve svém starším bratrovi ztratil nejbližšího rodinného příslušníka a zároveň přítele. Duševní krize, kterou v Leopoldovi tato nešťastná událost vyvolala, ještě více prohloubila vrozenou uzavřenost a trudnomyslnost.⁷ Smrt Karla Josefa otřásla císařskou rodinou nejen v rovině osobní, avšak také politické, jelikož se změnilo (nejen) Leopoldovo postavení v rodinné hierarchii. Již mu nenáležela Modena, ale větší Toskánsko, a změnilo se proto i jeho vzdělávání. Nově mu přibyla státověda a mezinárodní právo, jež vyučoval právník Carl Anton von Martini, osvícenec a bojovník proti státnímu náboženství.⁸ Leopolda oslovily myšlenky o obecném blahu a odpovědnosti panovníka vůči lidu, což se také později promítlo do jeho vlády.

Marie Terezie se ke svým dětem chovala přísně a Leopold nebyl výjimkou. Stěžovala si, že „*je netečný a líný*“,⁹ vždy ve špatné náladě, baví se se služebnictvem a snadno si osvojuje předsudky. Uměla ale ocenit i jeho kladné stránky – „*má od přírody dobré, velkodušné a soucitné srdce, touží po vědě a snaží se být zdvořilý, což se mu však velmi často nedaří*“.¹⁰ Vychovateli vzkázala: „*Hlavně se snažte povzbuzovat ho k debatám a zvykat ho na to, aby sám uvažoval o své budoucnosti.*“¹¹ Tato rada je obdivuhodně nadčasová a v podobném duchu později Leopold vychovával i své vlastní potomky.

Hrabě Thurn později Leopoldovy studijní úspěchy shrnul následovně: „*Jeho Výsost mluví velice dobře francouzsky, německy a latinsky a také trochu česky (...). Je velmi dobrý v náboženství, (...) zeměpisu a přírodopisu. Velmi dobrý je ve fyzice a v teorii práva. (...)*“¹²

---

⁶ WEISSENSTEINER, s. 62.

⁷ Tamtéž, s. 63.

⁸ Tamtéž, s. 63.

⁹ Citováno dle: Tamtéž, s. 63.

¹⁰ Citováno dle: Tamtéž, s. 63.

¹¹ Citováno dle: Tamtéž, s. 64.

¹² Citováno dle: Tamtéž, s. 64.

V roce 1763 nejen že skončila sedmiletá válka, ale zemřela Isabela Parmská, manželka Josefa. Leopold měl ke své švagrové blízký vztah a její úmrtí ho zasáhlo. Toho si byl Josef vědom, a dokonce mladšímu bratrovi napsal, že si přeje, aby měl Leopold právě tak dobrou ženu a aby ho Bůh ušetřil takového neštěstí.¹³ Sice bylo Leopoldovi teprve šestnáct, ale to Marii Terezii rozhodně nebránilo v uskutečnění sňatkové politiky i v jeho případě. Vybrala mu dceru španělského krále Karla III., infantku Marii Ludoviku. V Madridu se 16. února 1764 konala svatba *per procurationem*.¹⁴ Leopolda zastupoval nejvyšší hofmistr, hrabě Franz Orsini-Rosenberg.¹⁵

Leopoldova první větší cesta z Vídně vedla na bratrovu korunovaci římským králem; císařský průvod jel přes Linec, Schärding, Straubing a Ingolstadt do Frankfurtu nad Mohanem, kde byl Josef korunován 3. dubna 1764. Na Leopolda ceremonie udělala velký dojem, údajně projevoval větší nadšení než Josef.¹⁶ To, že jednou bude na stejném místě sám korunován římskoněmeckým císařem, ještě nemohl tušit. V létě téhož roku doprovázel své rodiče do Prešpurku a následovala cesta s Josefem a Albertem Sasko-Těšínským¹⁷ do Horních Uher, kde navštívili Banskou Štiavnicí, Kremnicí a Banskou Bystrici. Pro Leopolda, jenž se zajímal o důlní techniku, hutě a mincovnictví, to byla obohacující cesta a vše si pečlivě zaznamenával do svého deníku.¹⁸ Ve stejném roce ještě stihl s Josefem navštívit Čechy.

Ve velkovévodství toskánském byla císařským patentem Františka Štěpána Lotrinského dne 14. června 1763 ustanovena sekundogenitura a bylo zapotřebí, aby nejstarší Josef na toto území rezignoval. Stalo se tak v roce 1765, jenž byl v Leopoldově životě přelomovým. Již 12. ledna se Josef vzdal v bratrův prospěch Toskánska.¹⁹ Tento krok byl podmínkou španělského krále k tomu, aby udělil souhlas se sňatkem své dcery Marie Ludoviky a Leopolda.²⁰ Komplikací byl také výběr místa blížící se svatby, neboť na vídeňském dvoře se neustále konaly konference a španělský král ani svatbu ve Vídni nepodporoval.²¹ Z rozhodnutí Marie Terezie byl nakonec vybrán Innsbruck, přestože František Štěpán se přikláněl spíše ke Štýrskému Hradci nebo Milánu. Svatební průvod opustil Vídeň 4. července 1765, příjezd nevěsty do Innsbrucku byl však opožděn. Leopold mezitím onemocněl, možná z psychických důvodů.

---

¹³ WEISSENSTEINER, s. 65.

¹⁴ Tzv. svatba v zastoupení, Petr Leopold se jí nezúčastnil.

¹⁵ WEISSENSTEINER, s. 65.

¹⁶ Tamtéž, s. 65.

¹⁷ Švagr Josefa a Leopolda; manžel jejich sestry Marie Kristýny (nar. 1742).

¹⁸ WEISSENSTEINER, s. 66.

¹⁹ Došlo k tomu prostřednictvím renunciačního aktu. Tamtéž, s. 66.

²⁰ Tamtéž, s. 67.

²¹ Tamtéž, s. 67.

Průvod s nevěstou dorazil do Janova až 22. července, a přestože ještě Leopold nebyl zdravý, rozhodl se jet jí naproti. Dne 1. srpna se poprvé viděli a oba byli pravděpodobně příjemně překvapeni.²² Svatba se konala 5. srpna a pro provinční Innsbruck to byla obrovská událost. Leopold vše absolvoval, ale jeho stav se postupem času zhoršoval; dokonce bylo zvažováno udělení posledního pomazání.²³ Největší rána pak přišla 18. srpna, kdy zemřel František I. Štěpán Lotrinský. Jeho tělo bylo dopraveno do Vídně a byl pohřben v kapucínské hrobce. Na přání Marie Terezie se rodina pohřbu nezúčastnila.²⁴

Zatímco se Marie Terezie a Josef vraceli do Vídně, ještě ne zcela uzdravený Leopold vyrazil s manželkou Marií Ludovikou do Florencie, aby se ujal vlády v Toskánsku. Ani v těch nejtěžších chvílích, které císařovna zažívala, nezapomněla Leopoldovi radit ohledně politických i osobních záležitostí. Zajímavé například je, že mu doporučila, aby zpočátku nechal vše beze změny; ve vztahu k manželce pak „*měl být něžným manželem a opravdovým přítelem a nikdy jí neměl dát pocítit svou autoritu*“.²⁵ Do Palazzo Pitti ve Florencii, jenž se stal jejich sídlem, dorazili 13. září roku 1765. Začala se psát nová kapitola nejen Leopoldova života, ale celého Toskánska.

---

²² WEISSENSTEINER, s. 68–69.

²³ Tamtéž, s. 70.

²⁴ Tamtéž, s. 70.

²⁵ Tamtéž, s. 70. Weissensteiner dále dodává: „*Byla to podivuhodná rada od Marie Terezie, která všem svým dcerám vtloukala do hlavy, že mají své muže vždy bezpodmínečně poslouchat.*“

2 Politická situace v Toskánsku před rokem 1765

Toskánsko se rozkládá na dvaadvaceti tisících metrech čtverečních takřka v srdci Itálie. V 11. století na tomto území začaly vznikat první statky a pozemky v soukromém vlastnictví a ve století třináctém se stále více rozšiřovaly pachtovní smlouvy, které osvobodily nevolníky a rozhodujícím způsobem napomohly k rozvoji zemědělství.²⁶ Rovněž v 11. století začaly vznikat první autonomní oblasti – Florencie, Pisa, Lucca, Siena, Pistoia a Arezzo – a rozvíjel se obchod a trh. Tato města se stala mocnými středisky kulturního i duchovního života a Florencie kolébkou renesance. Roku 1406, po bojích o nadvládu nad Toskánskem mezi městskými komunami, dobyla Florencie Pisu a zbývalo jí podrobit si Luccu a Sienu – ty si prozatím jako jediné udržely nezávislost.²⁷ Postupně se Florencie (a s ní celé Toskánsko) stalo signorií, v níž vládla městská rada vedená *signorem* (pánem). Tento orgán byl tvořen patriciji. Zároveň narůstala moc bankéřských rodin, zejména rodiny Medicejských.

2.1 Vlása rodu Medicejských

Bankéřská rodina Medicejů se ujala vlády roku 1434 a v čele Toskánska setrvala do roku 1737. Sehrála přitom důležitou roli v dějinách celé Itálie. Prvním panovníkem z rodu Medicejských byl Cosimo, řečený *il Vecchio* (Starý), mecenáš umělců Brunelleschiho,²⁸ Donatella, Ghibertiho²⁹ a mnoha humanistů, např. Marsilia Ficina.³⁰ V této době je Florencie stále republikou. Následovaly puče a boje mezi rodinami Medicejů a Pazziů, po nichž zůstává moc v rukou Medicejů. Významným vládcem byl Lorenzo, řečený *il Magnifico* (Nádherný). Úspěšný politik a mecenáš umění, na němž se sám podílel psaním veršů.

Země získala status vévodství v 16. století, nejprve jako vévodství florentské a poté jako vévodství toskánské – v roce 1557 došlo k připojení Sieny, čímž alespoň formálně vzniká jednotný stát. Roku 1569 z vůle papeže Pia V. (1504–1572) vzniká velkovévodství toskánské. Do velkovévodství však ještě nepatřila Lucca, jež tvořila republiku od roku 1160 do francouzské okupace roku 1799, a ani vévodství Massa a knížectví Carrara (od r. 1664).³¹

---

²⁶ První pachtovní smlouva týkající se pozemku sahá až do roku 821. BELLUCCI, Paolo. *I Lorena in Toscana. Gli uomini e le opere*. Firenze: Edizioni Medicea, 1984, s. 7.

²⁷ Tamtéž, s. 7.

²⁸ Filippo Brunelleschi byl architekt renesanční katedrály Santa Maria del Fiore, baziliky Santa Maria Novella a mnoha dalších florentských staveb.

²⁹ Lorenzo Ghiberti byl sochař, autor slavné Rajské brány (Porta del Paradiso) florentského baptisteria.

³⁰ Marsilio Ficino byl významný humanista, historik a filozof.

³¹ Jednalo se o území na severozápadě Toskánska. BELLUCCI, s. 9.

Rovněž Piombino bylo samostatným knížectvím (jeho součástí byla kromě pevninské oblasti i část ostrova Elba). K velkovévodství toskánskému nenáležel ani státní útvar *Stato dei Presidi* (který byl roku 1557 zřízen Španěly a zahrnoval Orbetello a část ostrova Elba³²) a ani hrabství Pitigliano.³³ Velkovévodové se v 17. století snažili rozdělit zahraniční politiku mezi Francii a Španělsko, a tak sílily zahraniční vlivy a Toskánsko začalo upadat. Třísetletá vláda Medicejů skončila roku 1737, kdy zemřel Gian Gastone,³⁴ jenž byl slabým panovníkem od samého počátku své vlády v roce 1723. Jedinou členkou rodu Medicejů zůstala Anna Maria Luisa de' Medici, dcera Cosima III. a sestra Giana Gastona. Ta zdědila veškeré umělecké sbírky a přála si, aby je nový velkovévoda zachoval v úplném rozsahu, což se naštěstí podařilo.

Na politické scéně proto vyvstala otázka nástupnictví v Toskánsku, provázená navíc hned několika politickými spory. Rusko si chtělo udržet vliv v Polsku, a proto během války o polské nástupnictví (1733–1735) zabránilo Stanislavu Leszczyńskému, tchánovi francouzského krále Ludvíka XV., stát se polským králem.³⁵ Tím byl po uzavření míru uznán saský vévoda a kurfiřt August III. a Stanislav byl odškodněn Lotrinskem. Františku Štěpánovi bylo jako kompenzace za Lotrinsko přiděleno území Toskánska.³⁶

Anna Maria Luisa de' Medici tedy odkázala veškeré majetky a umělecké sbírky Františku Štěpánovi s podmínkou, že zůstanou zachovány v plném rozsahu na svém místě. Dluhy po posledních Medicejích činily 65 milionů toskánských lir³⁷ a František Štěpán je nemusel přejímat ve větší výši, než jak byly zanechány dluhy rodiny v Lotrinsku.

2.2 *František Štěpán Lotrinský jako František III., velkovévoda toskánský*

Toskánské velkovévodství se nestalo součástí habsburské říše a bylo zcela autonomním státem (s rodinnými vazbami na Vídeň). Do Florencie velkovévodský pár spolu s Františkovým bratrem Karlem dorazil 20. ledna 1739.³⁸ Na jejich počest byl v zahradách Boboli vypálen ohňostroj a přivítání bylo vskutku okázalé, dokonce byl postaven vítězný oblouk (Arco di

---

³² O Elbu v průběhu století bojovali Francouzi a Španělé a také byla často dělena mezi menší italské státy. Součástí toskánského velkovévodství se stala až po Vídeňském kongresu v roce 1814.

³³ BELLUCCI, s. 9.

³⁴ Jeho manželka Anna Marie Františka pocházela z českého šlechtického rodu, a dokonce v Čechách i nějakou dobu pobývali. Manželství však nikdy nebylo naplněno.

³⁵ BLACK, Jeremy. *Evropa osmnáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 320.

³⁶ Rakousko pak odstoupilo Neapolsko a Sicílii španělskému následníkovi donu Carlosovi, synovi španělského krále Filipa V. Španělského, výměnou za Parmu a Piacenzu. Francie poté uznala pragmatickou sankci, což bylo nezbytné pro nástup Marie Terezie na trůn po Karlu VI. BLACK, s. 320.

³⁷ BELLUCCI, s. 9.

³⁸ LISTRI, Pier Francesco. *Pietro Leopoldo Granduca di Toscana. Un riformatore del Settecento*. Firenze: Firenze Leonardo Edizioni, 2016, s. 33.

Trionfo dei Lorena nebo také Arco trionfale di Porta San Gallo).³⁹ Přes všechny naděje obyvatel si ale František Štěpán s Marií Terezií Toskánsko neoblíbili a po třech měsících se vrátili za svými dětmi do Vídně. Později však Marie Terezie viděla situaci jinak – ve své politické závěti poznamenala, že „by ráda zůstala v Toskánsku, ale že jí osud připravil jiné vyšší úkoly“.⁴⁰ František Štěpán byl navíc v roce 1745 ve Frankfurtu korunován císařem Svaté říše římské jako František I.

Vláda byla předána regentské radě, v jejímž čele stál Marc de Beavau, kníže di Craon v Lotrinsku. V roce 1749 na jeho místo nastoupil hrabě Diodato Emanuele di Richecourt, jehož roku 1758 vystřídal maršál Antoniotto Botta Adorno, italský generál v rakouských službách během válek o rakouské dědictví.⁴¹ Daně z Toskánska ale putovaly do Vídně, což logicky vzbuzovalo nevoli zdejších obyvatel.⁴² S nástupem nového vládnoucího rodu v Toskánsku začalo být patrné taktéž nové politické směřování, podpořené reformami napříč všemi oblastmi. Již roku 1738 byl povolen svobodný vývoz obilí z Maremmy,⁴³ k němuž docházelo každých dvanáct let. Byla zrušena církevní cenzura knih, a to nebyl jediný krok v oblasti církve – židovské komunitě v Livornu byly přiznány různé výhody. V sektoru správy některá nařízení omezovala systém fideikomisů a odúmrť (tzv. *manimorte*, majetek mrtvé ruky).⁴⁴

Františkův zájem o přírodní vědy se promítl i do jeho vlády v Toskánsku, když roku 1739 udělil florentské botanické společnosti (*Società Botanica di Firenze*) zvláštní ochranu panovníka a pověřil ji sepsáním dějin přírody a půdy velkovévodství.⁴⁵ Lékař a botanik Giovanni Targioni Tozzetti procestoval Toskánsko a své historické, botanické, lékařské a zeměpisné postřehy sepsal a publikoval ve dvou vydáních s celkem osmnácti svazky.⁴⁶ Roku 1753 byla založena *Accademia economico-agraria dei Georgofili*, jejímž ústředním předmětem byl rozvoj zemědělství.⁴⁷ Vláda regentské rady svými prvními reformními kroky připravila půdu pro politiku Petra Leopolda a zároveň se formovaly kruhy osvícenských učenců.

---

³⁹ CONTI, Giuseppe. *Firenze dopo i Medici. Francesco di Lorena, Pietro Leopoldo, inizio del Regno di Ferdinando III.* Firenze: R. Bemporad & Figlio, 1984, s. 126–128.

⁴⁰ Karel VI. zemřel 20. října 1740 a Marie Terezie po otci převzala celé habsburské území. Citováno dle: WEISSENSTEINER, s. 72–73.

⁴¹ BELLUCCI, s. 26.

⁴² WEISSENSTEINER, s. 73.

⁴³ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 195.

⁴⁴ Fideikomis je právní norma, kterou se zajišťovala dědická nedílnost jmění (pozemků). Pojem odúmrť označuje majetek zemřelé osoby bez dědiců, jenž proto připadá státu.

⁴⁵ Společnost byla založena roku 1716. BELLUCCI, s. 28.

⁴⁶ Dílo nese název *Relazioni di alcuni viaggi fatti in diverse parti della Toscana per osservare le produzioni naturali e gli antichi monumenti di essa.* Tamtéž, s. 28.

⁴⁷ Tamtéž, s. 28.

3 Vláda toskánského velkovévody Petra Leopolda

Pro osmnáctiletého Leopolda nebylo převzetí toskánského velkovévodství snadným úkolem, ale chopil se ho s mladickým elánem a sebevědomím. Země se ještě nevzpamatovala z hladomoru a epidemie skvrnitého tyfu, jež ji zasáhly o rok dříve.⁴⁸

Leopold za základ národního hospodářství považoval zemědělství a podporoval svobodný hospodářský rozvoj. Z jeho rozkazu došlo k revizi zásobáren obilí; zjistil, že šlechtici a církevní majitelé statků nashromáždili velké množství obilí, aby následně zvedli ceny.⁴⁹ Leopold proto zrušil monopoly a vnitřní cla, roku 1767 uvolnil trh s obilím, se zemědělskými produkty a zvířaty a nařídil nakupené obilí prodat. Zákonné ustanovení k tomu znělo:

*„Protože je nám známo, jak škodlivé a tíživé pro lid jsou daně a monopoly, jimž podléhá výroba a prodej chleba, rozhodli jsme se povolit vícero ulehčení a svobod, a to nejen pro výrobu, prodej a dopravu chleba, ale také pro obchod, prodej a dopravu pšenice, žita a mouky, protože si přejeme všemi možnými způsoby podporovat a zvýhodňovat jejich pěstování v našich zemích.“*⁵⁰

Vláda tím podpořila zásady fyziokratismu,⁵¹ ale hlavně vyšla vstříc vlastníkům půdy.⁵² Liberalismus se v této chvíli stal dogmatem hospodářského a politického směřování Toskánska. Leopoldův politický idealismus byl ovlivněn několika osvícenskými spisovateli, zejména Turgotem (celým jménem Anne Robert Jacques Turgot), jenž byl rovněž představitelem fyziokratismu. V tomto směru Leopolda také velmi ovlivnil Victor Riqueti, markýz z Mirabeau (francouzský revolucionář Honoré Gabriel Riqueti, hrabě z Mirabeau, byl jeho synem). V roce 1769 Mirabeau starší (jak bývá Victor označován) Leopoldovi věnoval svou knihu *Les Économiques* („Ekonomiky“), kde otevřeně deklaroval svůj privilegovaný vztah k Toskánsku a jeho panovníkovi a označil ho za „Šalamouna našeho století“.⁵³ I když byl Leopold svrchovaným vládcem, stále byl synem své matky a panovnice habsburské monarchie. Důvěrníkem Marie Terezie v toskánském velkovévodství byl nejvyšší hofmistr, hrabě Franz Orsini-Rosenberg. Prostřednictvím jeho osoby se vyjadřovala k výchově dětí i reprezentačním

---

⁴⁸ WEISSENSTEINER, s. 73.

⁴⁹ Tamtéž, s. 73.

⁵⁰ Citováno dle: Tamtéž, s. 73.

⁵¹ Fyziokratismus je národohospodářská nauka, pokládající půdu a zemědělství za jediný zdroj blahobytu. Tato teorie se zrodila ve Francii právě v období osvícenství.

⁵² PROCACCI, s. 195.

⁵³ Citováno dle: ANDERSON, Matthew Smith. *The Italian Reformers*. In: SCOTT, Hamish Marshall. *Enlightened absolutism: Reform and Reformers in Later Eighteenth-Century Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 1990, s. 65.

povinnostem. Nejvyšší Leopoldův hofmistr, hrabě Franz Anton Thurn, rovněž zprostředkoval komunikaci mezi panovnicí a jejím synem.⁵⁴ Habsburský velkovévoda si ve své nové zemi – svém novém domově – zvykl poměrně rychle a nařízení vydával italsky,⁵⁵ což bylo přijímáno kladně.

Souběžně s předchozími reformami Leopold dokončil reformu správní a daňové struktury státu. Města byla zbavena zásobovacích výsad a postupně byla ukončována hospodářská závislost venkova na městech – v jednotlivých obcích vznikaly menší správní úřady dané oblasti, jež měly vlastní pravomoce (tzv. *cancellerie*). Správní úřady ve větších městech záležitosti venkova dlouhodobě odkládaly, kupříkladu Úřad správců soudní pravomoci ve florentském panství.⁵⁶ Tento úřad a další podobné, se sídlem ve velkých městech, byly zrušeny. Ediktem z 18. března 1766 byla vytvořena *Provincia Inferiore Senese* (Dolní sienská provincie), pod kterou spadaly čtyři *cancellerie*.⁵⁷ Byly tvořeny místními pozemkovými vlastníky a *hobereaux* (zemany).⁵⁸ Dalším důležitým krokem v rozvoji země byla modernizace silniční sítě, a to jak její oprava, tak výstavba. Výsledkem byla hustá silniční síť, jež spojovala nejen toskánská města, ale rovněž velkovévodství se sousedními zeměmi – těmi byly Papežský stát a parmské a modenské knížectví (Modena byla propojena s Pistoiou).

Dále Leopold uzavřel smlouvy, jež zaručovaly bezpečnost toskánského obchodu,⁵⁹ a to s Vysokou Portou a africkými zeměmi. Svou roli již tehdy zastávala opozice, tvořená šlechtou a bohatými vrstvami obyvatel, v některých případech také církví. V roce 1779 zahájil přípravu ústavy,⁶⁰ jež však nebyla nikdy deklarována, zejména kvůli odporu Josefa II. po odchodu Leopolda do Vídně⁶¹ a kvůli událostem ve Francii.⁶² Leopold byl pravděpodobně jediný panovník své doby, jenž uvažoval konstitučně a v případě vůle lidu by byl ochotný se části

---

⁵⁴ WEISSENSTEINER, s. 74.

⁵⁵ Apeninský poloostrov, ve druhé polovině 18. stol. stále ještě politicky a ekonomicky rozdrobený, byl jazykově velmi různorodý a nesjednocený. Italštinou se míní *volgare*; toskánsština, jež položila základ dnešní spisovné italštině.

⁵⁶ PROCACCI, s. 195.

⁵⁷ Jednalo se o oblast Grosseta, Massy, Pitigliana a Arcidosso. Více viz KOVAŘÍKOVÁ, Lenka. *Lotrinští velkovévodové a Maremma*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin, 2009, s. 28.

⁵⁸ PROCACCI, s. 195.

⁵⁹ KOVAŘÍKOVÁ, Lenka (2010). *Habsbursko-lotrinští vévodové v Toskánsku*. Historický obzor, roč. 21, č. 11/12, s. 245.

⁶⁰ Přípravou ústavy byl pověřen zejména Francesco Maria Gianni. Více viz kapitola 3.7 Osobnosti na dvoře Petra Leopolda.

⁶¹ Josef doufal, že po jeho smrti Leopold spojí velkovévodství toskánské s rakouskými dědičnými zeměmi, a přiměl bratra ke slibu, čímž zabránil zavedení ústavy v Toskánsku. Velkovévodství však zůstalo samostatné.

⁶² KOVAŘÍKOVÁ, Lenka (2010). *Habsbursko-lotrinští vévodové v Toskánsku*. Historický obzor, roč. 21, č. 11/12, s. 244.

svých zděděných práv vzdát.⁶³ Ústava by totiž vytvořila propracovanou strukturu místních i regionálních shromáždění, jež by byla zastřešena generálním shromážděním pro celé toskánské velkovévodství. To by mělo pravomoce, které by výrazně omezovaly pravomoce panovníka. Nemohl by z vlastní iniciativy měnit hranice Toskánska, vyhlášovat válku ani shromažďovat vojsko, budovat opevnění nebo uzavírat zahraniční spojení. Nemohl by ani zasahovat do soudních procesů. Zvolení poslanci ve shromážděních měli dohlížet na výdaje státu a soudní řízení a navrhnout zákony.⁶⁴ Leopold chtěl poddaným vrátit „*plnou přirozenou svobodu*“⁶⁵ a pevně věřil v ústavu jako takovou, s jejíž pomocí lze dosáhnout nejlepšího státního útvaru – tvrdil, že „*každá vláda musí mít ústavu*“.⁶⁶ Ani od samotných poddaných poptávka po něčem takovém nepřicházela a téměř všichni Leopoldovi poradci byli proti ústavě. Velkovévoda se při její tvorbě inspiroval ještě anglickou listinou *Habeas corpus*, volbou lidových zástupců v jednotlivých švýcarských kantonech a pensylvánskou ústavou z roku 1776.⁶⁷ Návrh toskánské ústavy zůstává nadčasový a předznamenal konstituce devatenáctého a dvacátého století.

Jinak ale Leopoldovy reformy přetrvaly i po jeho odchodu do Vídně. Opatření Františka Štěpána ohledně toskánské dědictví v podobě rezignace následovali i Leopoldovi synové. Starší František – budoucí císař – rezignoval ve prospěch svého mladšího bratra Ferdinanda Josefa, jenž vládl Toskánsku jako Ferdinand III. Velkovévodství bylo jemu a jeho potomkům odkázáno patentem z 21. července 1790,⁶⁸ a vznikla tak toskánská větev habsbursko-lotrinského rodu.

3.1 Pozemkové reformy

Leopold chtěl v zemi po vzoru osvícenství realizovat nové reformy. S Toskánskem se neseznámil „pasivně“, nýbrž „aktivně“ – rozhodl se ho celé procestovat,⁶⁹ poznat situaci v jednotlivých oblastech a diskutovat s ministry a rádci. Teprve poté svědomitě přistupoval

---

⁶³ WEISSENSTEINER, s. 82.

⁶⁴ ANDERSON, Matthew Smith. *The Italian Reformers*. In: SCOTT, Hamish Marshall. *Enlightened absolutism: Reform and Reformers in Later Eighteenth-Century Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 1990, s. 67–68.

⁶⁵ Citováno dle: Tamtéž, s. 68.

⁶⁶ Citováno dle: Tamtéž, s. 68.

⁶⁷ Tamtéž, s. 68.

⁶⁸ KOVAŘÍKOVÁ, Lenka. *Lotrinští velkovévodové a Maremma*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin, 2009, s. 29.

⁶⁹ Zprávy z inspekčních cest Petra Leopolda jsou uloženy v Národním archivu v Praze. Více viz GORI, Orsola; TOCCAFONDI, Diana. *Fra Toscana e Boemia. L'archivio di Pietro Leopoldo d'Asburgo Lorena nell'Archivio nazionale di Praga*. Roma: Ministero per i beni e delle attività culturali e del turismo, 2013.

k opatřením a postupným řešením. Do reform se pustil po dvou letech analyzování stavu země (politického, sociálního, hospodářského aj.).⁷⁰ Regulace cen obilí byla jen prvním krokem, Leopold následně zrušil robotu a odebral šlechtě právo na rybolov a užívání pastvin a polí – nyní tato práva připadla uživatelům pozemků, čímž si proti sobě šlechtu popudil. V roce 1769 předložil Francesco Gianni Leopoldovi návrh, aby byly dány do pronájmu pozemky Výchovného ústavu svatého Bonifáce (Conservatorio di San Bonifacio), a to na základě smlouvy s trvalou platností.⁷¹ Nájemce by měl po zaplacení počáteční částky a ročního poplatku možnost libovolného zacházení s půdou. Vybrané peníze by připadly samotnému ústavu. Leopold Gianniho návrh přijal a tento krok (rovněž jako odebrání určitých práv šlechtě v otázce pozemků) přispěl k utváření vrstvy nezávislých zemědělských vlastníků.

Dalším plánem bylo vytvoření pozemkových úřadů. Roku 1772 byly zřízeny v provinciích Arezzo a Volterra, v oblasti Pisy v roce 1776, v okolí Sieny roku 1777 a ve Florencii v roce 1782.⁷² Každý úřad měl značné pravomoce v oblasti výběru pozemkové daně, dohledu nad majetkem dané oblasti a jmenováním úředníků. Komplikované to bylo s menšími selskými hospodářstvími, která se vzhledem k monopolu velkostatkářů nemohla prosadit, a navíc špatná úroda a přírodní katastrofy se menších hospodářství dotkly více. Příznivým řešením této situace bylo odstranění vnitřních cel, mýt a podobných poplatků, což se stalo základem Leopoldových hospodářských reform. Byl zjednodušen a decentralizován berní systém, a vznikla jednotná pozemková daň.⁷³ Dosud také existovala daňová nepostizitelnost, kterou nechal Leopold zrušit. Daňové zatížení tím bylo rozděleno spravedlivěji. Zavedl také transparentní zveřejňování rozpočtu,⁷⁴ avšak nepodařilo se prosadit zavedení katastru po milánském vzoru.⁷⁵

„*Duchovní tvrzí toskánských statkářských vrstev*“⁷⁶ byla Accademia dei Georgofili. Byla založena v roce 1753. Podle Ferdinanda Paolettiho, jednoho ze členů akademie, by orgány veřejné moci neměly zasahovat do vztahů mezi pánem a rolníkem, protože by to narušovalo

---

⁷⁰ Na této situaci lze demonstrovat další rozdíl mezi Leopoldem a Josefem – ten byl mnohem impulzivnější a lehkomyšlnější než Leopold. WEISSENSTEINER, s. 75.

⁷¹ PROCACCI, s. 196.

⁷² ANDERSON, Matthew Smith. *The Italian Reformers*. In: SCOTT, Hamish Marshall. *Enlightened absolutism: Reform and Reformers in Later Eighteenth-Century Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 1990, s. 66.

⁷³ PROCACCI, s. 196.

⁷⁴ Tamtéž, s. 196.

⁷⁵ Realizováním měl být pověřen Pompeo Neri, jenž se téhož úkolu zhostil právě již v Miláně z rozhodnutí Marie Terezie. BELLUCCI, s. 55.

⁷⁶ PROCACCI, s. 197.

svobodu.⁷⁷ Nebyl jediný, kdo takové stanovisko zastával, dokonce i Pompeo Neri⁷⁸ sdílel podobný názor, a z toho důvodu byl proti Gianniho návrhu o pronájmu půdy výchovného ústavu. Přesto se ale Gianniho plán v příštích letech realizoval. K pronájmu byly dány pozemky dalších dobročinných sdružení, církevních řádů, a dokonce i pozemky samotného velkovévodského dvora. Členům Accademia del Georgofili se nicméně podařilo proces zpomalit a některé návrhy upravit, tudíž se v některých případech přistoupilo na hromadný prodej pozemků, což bylo pochopitelně výhodné pro movité obchodníky; ti, již půdu obdělávali, byli proto ve značné nevýhodě získat půdu k pronájmu. Noví nájemci byli navíc nejspíš postupně přinuceni vzdávat se přidělené půdy – na pozemcích Výchovného ústavu svatého Bonifáce poplatky původních nájemců tvořily v roce 1779 dvacet pět procent výnosů, kdežto v roce 1784 to bylo pouze devatenáct procent. Oproti tomu poplatky šlechty, měšťanstva, venkovanů a obchodníků tvořily v roce 1779 šedesát dva procent výnosů, zatímco v roce 1784 to bylo už šedesát devět procent.⁷⁹ Gianniho projekt proto neměl očekávané výsledky.

Ediktem z 29. května roku 1781 dal Leopold zrušit městské cechy a cechovní soudnictví⁸⁰ a ediktem z 1. února 1770 byl zrušen Nejvyšší soud pro obchod, umění a řemesla (*il Tribunale supremo del commercio e delle Arti e Mestieri*) a nahradila ho Obchodní, umělecká a manufakturní komora (*Camera di Commercio, Arti e Manifatture*), která byla správním orgánem a zároveň soudem s občanskou a trestní pravomocí. Výkon výrobních činností se nyní stal svobodným rozhodnutím, bez povinnosti patřit k jakékoli společnosti.⁸¹ Evidence zemřelých, původně spadající pod cech magistrátních úředníků a lékárníků, poté pod Obchodní komoru, přešla nařízením z 20. listopadu 1781 pod *cancellarii* obce. Postupné rušení celého cechovního systému, jenž existoval po staletí, odstraňovalo další omezení, která bránila rozvoji průmyslu a obchodu.

V toskánském velkovévodství přetrvávala rolnická zadluženost, a v některých případech se dokonce zvyšovala. Statkáři se totiž do pozemkové reformy sami příliš pouštět nechtěli a dávali přednost jednodušším a krátkodobějším řešením, což byl například tlak na rolníky. Z dlouhodobého hlediska proto pozemkové reformy neměly v praxi takový úspěch. Avšak co se týče státního dluhu, Leopoldovi se podařilo ho téměř splatit.⁸²

---

⁷⁷ PROCACCI, s. 197.

⁷⁸ Viz kapitola 3.7 Osobnosti na dvoře Petra Leopolda.

⁷⁹ PROCACCI, s. 197.

⁸⁰ Tamtéž, s. 196.

⁸¹ BELLUCCI, s. 53.

⁸² Tamtéž, s. 12.

3.1.1 *Bažinaté oblasti a meliorace*

Meliorace je opatření sloužící ke zlepšení nepříznivých podmínek v zemědělství, zejména v odvodňování. V dějinách Toskánska představovala důležitý milník, neboť dnešní úrodné oblasti dříve úrodné nebyly. Jednou z nich je Maremma, která se nachází na jihu Toskánska a jejímž centrem je Grosseto. Nyní úrodná maremmanská půda byla dříve oblastí bažinatou, navíc ještě sužovanou maláriemi. Leopold investoval nemalé množství peněz do odvodnění a vysoušení těchto oblastí, ale v té době ještě nebyla k dispozici potřebná technika a ani dostatek finančních prostředků. Proces bonifikace Maremmy byl plně dokončen až za vlády velkovévody Leopolda II.,⁸³ vnuka Petra Leopolda. Vysoušecí práce byly úspěšnější ve Val di Chiana. Toto území se rozkládá v provinciích Arezzo a Siena a bylo finančně, rozsahem i technicky jednodušší. Leopold se do Val di Chiana pravidelně vracel, aby osobně na práce dohlížel a viděl, jak se oblast proměňuje a zdali jsou práce efektivní.⁸⁴ Realizací byl pověřen Leonardo Ximenes (1716–1786), jenž se snažil vědecké poznatky aplikovat na řešení problémů, zejména pak na řízení projektů souvisejících s hydraulickou bonifikací, úpravou vodních toků aj.⁸⁵ V roce 1766 mu byl udělen titul královského matematika (*matematico regio*).⁸⁶ O úspěšnosti bonifikačních prací v této oblasti existují vypovídající záznamy o produkci obilí: v roce 1765 to bylo 5 200 metrických centů, o deset let později 23 442 metrických centů a roku 1783 dokonce 93 972 metrických centů obilí.⁸⁷

3.2 *Reforma justice*

Dne 30. listopadu 1786 byl vydán nový trestní zákoník *Constitutio criminalis Leopoldina*, jenž shrnoval drobná předchozí nařízení. Na svou dobu se jednalo o vsutku pokrokový spis, který položil základ moderního práva. Později byl přeložen do dalších jazyků a současníci jej označovali za vzorný příklad humánního a osvícenského myšlení.⁸⁸ Leopoldovi

---

⁸³ V toskánském velkovévodství vládl mezi lety 1824 a 1859 a velmi svého dědečka ctil, v reformách chtěl na Petra Leopolda navázat. KOVAŘÍKOVÁ, Lenka. *Lotrinští velkovévodové a Maremma*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin, 2009, s. 32.

K Leopoldovi II. Toskánskému více viz KOVAŘÍKOVÁ, Lenka. *Leopold II., velkovévoda toskánský, a bonifikace Maremmy (1824–1859)*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin, 2018.

⁸⁴ BELLUCCI, s. 213.

⁸⁵ KOVAŘÍKOVÁ, Lenka. *Lotrinští velkovévodové a Maremma*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin, 2009, s. 93.

⁸⁶ Tamtéž, s. 93.

⁸⁷ BELLUCCI, s. 217.

⁸⁸ WEISSENSTEINER, s. 76.

byl při tvorbě zákoníku velkou inspirací Cesare Beccaria a jeho spis *Dei delitti e delle pene* (O zločinech a trestech) z roku 1764. Leopold byl vůbec první panovník, jenž Beccariovy myšlenky dokázal realizovat. Zákoníkem byl zrušen trest smrti, začal platit zákaz mučení, vlečení lodí a přikování do řetězů. Mučicí nástroje byly veřejně spáleny.⁸⁹

Všichni občané k těmto zákonům získali svobodný přístup a provinilí duchovní se museli zodpovídat před soudem. Zatýkáni mohlo proběhnout jen s povolením soudce.⁹⁰ Ten měl rozsudek vylašovat veřejně a vydávat jej svobodně. Zákoník ještě však povoloval trestání na pranýři a veřejné trestání. Leopoldův záměr ale splnil, ostatně jak to dokládají statistiky: Roku 1766 bylo registrováno 2398 zločinů, statistika za rok 1784⁹¹ uvádí pouze 570 deliktů.⁹²

3.3 Církevní reformy

Z celého Apeninského poloostrova se na území Toskánska postupovalo nejdůrazněji proti dominantnímu vlivu církve. Leopold (podobně jako Josef II. v poněkud radikálnějším provedení) jej plánoval omezit vytvořením tzv. zemské církve nezávislé na papežství. Měl podporu nejen aktivních stoupců jansenismu⁹³ v toskánském episkopátu,⁹⁴ ale také části věřících. Od roku 1771 probíhaly snahy o omezení pravomocí církevních soudů na čistě náboženské záležitosti a v roce 1782 byl zrušen inkviziční tribunál. Roku 1786 byla jasně stanovena úloha papežských nunciů, kteří měli být v budoucnu pouze vyslanci velkovévodství a neměli by mít žádnou církevní moc.⁹⁵ V témže roce na diecézní synodě vystoupil biskup Scipione de' Ricci, jenž působil v Pratu a Pistoii, a pokusil se prosadit své myšlenky a teze.⁹⁶ Tato synoda měla připravit půdu pro další synodu, jejíž členové by pocházeli z celého velkovévodství a které by pravděpodobně předsedal sám Leopold.⁹⁷ Učení inspirované

---

⁸⁹ PROCACCI, s. 196.

⁹⁰ Výjimku tvořily případy, kdy byl pachatel přistihnut při činu. WEISSENSTEINER, s. 76.

⁹¹ Ještě před kompletním zákoníkem byla vydána přípravná opatření a menší nařízení. Tato statistika pravděpodobně odráží jejich úspěšnost předtím, než byla vydána uceleně.

⁹² Poprvé po stovkách let se ukázalo, že odstrašování a tvrdé tresty nejsou efektivní tak, jak se předpokládalo. WEISSENSTEINER, s. 76.

⁹³ Jansenismus je reformní hnutí v katolické církvi v 17. a 18. století mezi katolickým duchovenstvem a inteligencí. Vyvíjel se hlavně ve Francii a Nizozemsku a zastával protipapežské a často puritánské tendence.

⁹⁴ PROCACCI, s. 196.

⁹⁵ ANDERSON, Matthew Smith. *The Italian Reformers*. In: SCOTT, Hamish Marshall. *Enlightened absolutism: Reform and Reformers in Later Eighteenth-Century Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 1990, s. 67.

⁹⁶ Volal po zjednodušení církevních obřadů a chtěl je zdražit, požadoval zlepšení vzdělání farářů. Řeholní řády pak měly být podrobeny přísnější biskupské kontrole.

⁹⁷ ANDERSON, Matthew Smith. *The Italian Reformers*. In: SCOTT, Hamish Marshall. *Enlightened absolutism: Reform and Reformers in Later Eighteenth-Century Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 1990, s. 67.

jansenismem však vzbudilo odpor rolnických mas, které vyžadovaly duchovní oporu tradiční víry, a také většiny kléru. Nesouhlas vyslovili i toskáňští biskupové a kvůli podpoře kurie k reformě nedošlo. Na synodě ve Florencii roku 1787 se klérus oficiálně vyslovil proti a Leopold od této vize ustoupil.⁹⁸ Jako příznivec osvětenství příliš nesouzněl s barokní okázalostí a přál si více pokorné, racionální a nesobecké víry, o čemž vypovídají i následující Leopoldova slova: „*Povinností každého křesťana je být mírný, utěšovat, konejšit, omlouvat se, podle možnosti pomáhat druhým, zajímat se o ně a konat dobro.*“⁹⁹

Leopoldova nařízení (stejně jako Josefova) nejvíce postihla kláštery. V Toskánsku byly od roku 1773 rušeny všechny kontemplativní kláštery – z 321 mužských klášterů jich zbylo 130. Ženských klášterů bylo zrušeno ještě více, zhruba polovina.¹⁰⁰ Majetky zrušených institucí byly přenechány chudým farám a duchovním. Zákonem velkovévoda rovněž omezil růst pozemkového vlastnictví církve. Nyní již pozemky nemohly být církvi odkázány formou zbožných darů.¹⁰¹ Tato opatření se setkala s nevolí církve a jejích úřadů a také s odporem části věřících, nicméně Leopold si za svými rozhodnutími pevně stál.

3.4 *Reforma školství a lékařské péče*

Nejen v Toskánsku, ale i v dalších zemích Evropy nebylo školství v dobrém stavu a velká část obyvatel, zejména na venkově, byla negramotná. Leopold si dal za cíl tuto situaci zlepšit a rozšířit vzdělání po vzoru „národní výchovy“, tedy mělo dojít k vytvoření státního vzdělávacího systému.¹⁰² Pokusil se rovněž omezit vliv církve ve vzdělávacích institucích.

Inspiroval se myšlenkami švýcarského pedagoga Johanna Heinricha Pestalozziho. Jeho hlavním cílem byla pomoc lidem prostřednictvím vzdělání a harmonického rozvoje osobnosti. Leopold byl s Pestalozzim v písemném kontaktu, ale nikdy nedošlo k osobnímu setkání.¹⁰³ Velkovévoda k reformě školství přistupoval stejně důkladně jako ke všem předchozím reformám. Z Turína si nechal poslat ústavu tamní univerzity, jež byla vydána roku 1772 sardinsko-piemontským králem Karlem Emanuelem III. (1701–1773), a z Vídně „Ústavu a stanovy josefínské lékařsko-chirurgické akademie“ (*Verfassung und Statuten der*

---

⁹⁸ PROCACCI, s. 196.

⁹⁹ Citováno dle: WEISSENSTEINER, s. 77.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 77.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 75.

¹⁰² WANDRUSZKA, Adam. *Leopold II. Erzherzog von Österreich, Großherzog von Toskana, König von Ungarn und Böhmen, Römischer Kaiser*. Band II, 1780–1792. Wien: Verlag Herold, 1965, s. 151.

¹⁰³ WEISSENSTEINER, s. 77.

josephinischen medizinisch-chirurgischen Akademie).¹⁰⁴ Přelomovým pro reformu školství byl rok 1787, kdy Paolo Mascagni (1755–1815), profesor na univerzitě v Sieně, vydal svou studii *Vasorum lymphaticorum corporis humani historia et ichnographia*. Mascagni se v díle zabývá nervovou soustavou a jedná se pravděpodobně o nejvýznamnější výzkumný počín v celém leopoldinském období.¹⁰⁵ Velkovévoda modernizoval toskánské nemocnice, které byly již tehdy známé svou čistotou, kvalitou jídla a vysokou úrovní zdravotní péče. Na místě původní nemocnice San Bonifacio vznikla první psychiatrická léčebna v Evropě, kde se v roce 1788, kdy byl její provoz spuštěn, léčilo 126 duševně nemocných.¹⁰⁶ Brunšvický dvorní rada a profesor Eberhard August Wilhelm Zimmermann (1743–1815), který se v roce 1788 vydal na studijní cestu po italských územích, usoudil, že toskánské velkovévodství nabízí nejlepší podmínky z celého Apeninského poloostrova pro zdokonalení akademického systému a věd.¹⁰⁷

Jedním z prvních kroků byla výstavba obecných škol; podobně jako u trestního zákoníku i v tomto případě se jedná o vcelku moderní rozhodnutí – cílem bylo zpřístupnit vzdělání co nejvíce lidem, podporovat vzdělání dívek a poskytovat bezplatně učebnice jak pedagogům (v případě vesnic farářům), tak žákům. Malé farnosti žádaly o zřízení škol, ale ve větších farnostech tolik nesouhlasili se zřizováním veřejných škol státem a preferovali předchozí systém, tj. školy vedené františkány a dominikány.¹⁰⁸ Došlo ke zřízení *Scuole leopoldine*,¹⁰⁹ jež poskytovaly útočiště a vzdělání neprovdaným dívkám z Florencie, a to zvláště těm, které se ocitly v chudobě či osiřely.¹¹⁰ Univerzity v Pise a Sieně byly rozšířeny o nové katedry a rozvíjelo se vzdělávání a vědecké bádání na akademiích. V roce 1788 měly obě univerzity celkem okolo sedmi set studentů.¹¹¹ Univerzita v Pise byla lépe vybavená a vzhledem k blízkosti pobřeží měla výhodnější polohu pro zahraniční studenty. Z inspekční cesty Petra Leopolda po Pise roku 1777 je zaznamenáno, že žáků jen v tomto městě bylo 369 a přihlášených studentů na pisánské fakulty bylo 359.¹¹² V Sieně měla být stávající šlechtická kolej *Collegio Tolomei* rozšířena na šlechtickou rytířskou akademii.¹¹³ Veškeré reformy

---

¹⁰⁴ WANDRUSZKA, s. 151.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 152.

¹⁰⁶ LISTRI, s. 96.

¹⁰⁷ WANDRUSZKA, s. 157.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 160.

¹⁰⁹ Byly zřízeny ediktem z 9. dubna 1788. Jméno po svém zakladateli nesly až od padesátých let dvacátého století, než byly v roce 1976 zrušeny.

¹¹⁰ ASTORGA, Mónica Vázquez. *Le Scuole Leopoldine di Firenze e la loro storia (1778–1976)*. Firenze: A.P. Archivi, Collezioni Storiche e Sdiaf, 2019, s. 18.

¹¹¹ WANDRUSZKA, s. 157.

¹¹² NÁRODNÍ ARCHIV. Rodinný archiv toskánských Habsburků – Petr Leopold. (1574) 1766–1790. Číslo fondu: 1044/1. Rukopis/konvolut „Relazione di S. A. R. sopra le sue gite a Pisa e Livorno nel 1777. 15“ Č. kat. 15, staré inv. č. 16, kn 15.

¹¹³ WANDRUSZKA, s. 157.

vzdělávacího systému měly vést k edukaci občanů v základních oblastech, aby zodpovědně přispívali k veřejnému blahu a postupně se odstraňovaly zastaralé sociální bariéry a vznikla jednotná, vzdělaná a majetná společnost.¹¹⁴

Reformy školství bohužel nebyly realizovány v takovém měřítku, jak se předpokládalo, neboť přípravy trvaly dlouho a Leopold se spolupracovníky nestihl vše uskutečnit. Přesto však čas a práce, jež byly reformě toskánského vzdělávacího systému věnovány, nepřišly vniveč.¹¹⁵ Toskánští pedagogové devatenáctého století (Gino Capponi, Enrico Mayer, Giampietro Vieusseux, Cosimo Ridolfi a další) navázali na otázku lidového školství a zpřístupňování vzdělání.¹¹⁶ Leopold se snažil toskánskou reformu školství aplikovat mezi lety 1790–92 v habsburských zemích, ale ani tam se nepodařilo ji realizovat tak, jak bylo v plánu.¹¹⁷

3.5 Vojenství

Na rozdíl od Josefa II., který válčení považoval za politický prostředek, Leopold neměl pro takové jednání pochopení a vojenství ho ani osobně nezajímalo. Byl pacifista a k této problematice prohlásil: „*Každá válka, jejímž účelem není vlastní obrana, je zbytečná a pro zemi znamená neštěstí.*“¹¹⁸ Hned na počátku vlády bylo patrné Leopoldovo mírové smýšlení, když rozpustil malou armádu, kterou zdědil, a nahradil ji občanskou milicí.¹¹⁹

V 18. století bylo těžké vyhnout se účasti v konfliktech evropských velmocí, avšak Leopoldovi se to přesto povedlo. Během své pětadvacetileté vlády v Toskánsku válčil pouze jednou, a to proti Maroku a lenním státům Osmanské říše v severní Africe, jež se ve Středomoří dopouštěly pirátství, ale brzy uzavřel s Marockým královstvím mír.¹²⁰ Prodal poslední válečné lodě, které mu zbyly, a nechal si jen lodě pobřežní stráže. V roce 1778 vyhlásil neozbrojenou neutralitu toskánského velkovévodství, neboť se nechtěl účastnit probíhajících evropských konfliktů.¹²¹ Bohužel neměla mezinárodně právní závaznost, protože nebyla uznána ostatními

---

¹¹⁴ WANDRUSZKA, s. 160.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 159.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 160.

¹¹⁷ Leopoldův syn a nástupce František II. navíc tyto reformy úplně zrušil. Tamtéž, s. 160.

¹¹⁸ Citováno dle: WEISSENSTEINER, s. 80.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 81.

¹²⁰ Tamtéž, s. 80.

¹²¹ Tamtéž, s. 81.

státy.¹²² Ediktem z 1. srpna 1778 Petr Leopold také vyhlásil „přísnou neutralitu“ livornského přístavu.¹²³

3.6 Umění a věda

Petr Leopold byl pro svou fascinaci vědou přezdívaný *Il dottore* a také *Il sovrano-filosofo* (panovník-filozof). Jak již bylo zmíněno v kapitole o Leopoldově dětství, pravděpodobně zájem o přírodní vědy zdědil po svém otci. Zajímala ho především chemie, které se aktivně věnoval, a za další „užitečné vědy“ považoval medicínu, hornictví, hospodářství a dějiny.¹²⁴ Stal se mecenášem umění, rozšířil florentské umělecké sbírky a podporoval divadlo. Usiloval o zřízení stálého divadla ve Florencii a založení divadel v Pise, Sieně, Livornu, Arezzu a Pistoii – chtěl jimi nahradit kočovná divadla, kde byli umělci finančně podhodnoceni a docházelo k neprofesionálnímu zacházení ze strany vedoucích těchto souborů (*capocomico*).¹²⁵ Velkovévoda prohlásil, že zejména v Itálii se divadla stala nutností.¹²⁶ Chtěl rovněž založit akademii, kde by se pořádaly slavnosti a zábavy po celý rok, „*s cílem stále více utužovat dobrou společnost, a zároveň přinášet zábavu cizincům, již by přijížděli do hlavního města*“.¹²⁷ Nechal přestavět a vybavit sbírku mincí, kreseb a mědirytin. Došlo také k přestavbě galerie Uffizi a v roce 1769 byla zpřístupněna pro veřejnost. Významně přispěl k rozvoji bádání o Etruscích, mimo jiné nákupem archeologických nálezů, např. váz a uren z tohoto období.¹²⁸ Byla rozšířena Leopoldova hlavní rezidence, Palazzo Pitti, a následně dal přebudovat zahrady Boboli.

Stejně jako na vídeňský dvůr i na ten toskánský zavítal Leopold Mozart se svým geniálním synem Wolfgangem Amadeem. Při první cestě po Itálii roku 1770 navštívili Florencii a velkovévoda jim udělil audienci a zúčastnil se Wolfgangova koncertu. Vědě však dával před uměním a hudbou přednost.

---

¹²² Na přelomu let 1782 a 1783 v livornském přístavu bez jeho souhlasu přezimovala ruská flotila. Leopolda to rozcílilo, ale nemohl s tím nic dělat. WEISSENSTEINER, s. 81.

¹²³ SINGERTON, Jonathan. ‘The Big and Furious Game’: The Difficulty of Habsburg Neutrality in the War of American Independence, 1775–1783. In: *The American Revolution and the Habsburg Monarchy*. University of Virginia Press, 2021, s. 75–96. Dostupné z: JSTOR, <https://doi.org/10.2307/j.ctv2524xbn.10>, s. 82.

¹²⁴ „Užitečné vědy“ v konceptu utilitarismu a utilitárního myšlení, jenž se rozvinul v období osvícenství. WEISSENSTEINER, s. 78.

¹²⁵ WANDRUSZKA, s. 161–162.

¹²⁶ Tamtéž, s. 161. „*I Teatri ormai sono diventati in specie in Italia una necessità.*“

¹²⁷ Leopoldova slova, citováno dle: WANDRUSZKA, s. 161. „*All’oggetto di stringere sempre più la buona società, e dare nello stesso tempo un divertimento ai forestieri, che si portassero alla Capitale.*“

¹²⁸ WEISSENSTEINER, s. 78.

3.7 Osobnosti na dvoře Petra Leopolda

Petr Leopold své kroky opíral o rady kompetentních odborníků, kteří mu pomáhali reformy zefektivnit. Nebyl slabý panovník, jenž by pouze spoléhal na své rádce – zkrátka věděl, že je důležité nechat si poradit od schopných lidí, což ho činilo velice zodpovědným vládcem. Leopoldovi poradci nejsou předmětem této práce, a proto jsou níže představeni jen stručně.

Pravděpodobně nejdůležitějším rádcem velkovévody byl **Pompeo Neri** (1706–1776). Byl profesor občanského práva na univerzitě v Pise, právník a ekonom, sekretář Regentské rady. Pracoval na přípravách katastru Marie Terezie v Lombardii. Svými návrhy a poznatky inspiroval mnohé reformy. Za vlády Petra Leopolda byl ministrem vnitra (*Ministro degli Interni*), poté byl prezidentem Státní rady, tedy předsedou vlády.¹²⁹

Angelo Tavanti (1714–1782) byl rovněž právník a ekonom. V roce 1746 (ještě v období regentské vlády) se stal sekretářem Finanční rady. Za vlády Petra Leopolda byl jmenován tajným státním radou a ředitelem Sekretariátu financí (*Segreteria delle Finanze*).¹³⁰ Stál za přípravou nařízení o celní reformě.

Odborníkem v oblasti agronomie a ekonomické historie byl **Giovan Francesco Pagnini** (1715–1789). Zastával vysokou funkci ve finanční správě.¹³¹ Na velkovévodském dvoře nesměl chybět politik – tím byl **Giulio Rucellai** (1702–1788), také profesor občanského práva na univerzitě v Pise. Inspiroval a vedl Leopoldovy církevní reformy.¹³²

V neposlední řadě se na dvoře pohyboval také **Francesco Maria Gianni** (1728–1821), ekonom, politik, senátor a Leopoldův tajný rada. Výrazně přispěl k uskutečnění všech liberálních reforem. Během vlády Františka Štěpána povýšil z celníka na ředitele celnice v Pise, poté se stal správním úředníkem florentského hedvábnického cechu (*Provveditore dell'Arte della Seta*)¹³³ a postupně přešel od úřadů k politice. Roku 1760 byl jmenován senátorem a dostal se do popředí toskánského politického života. Krátce po příchodu Leopolda do Florencie se stal jeho pravidelným poradcem ve všech důležitých záležitostech týkajících se reformního směru. Na rozdíl od ostatních politiků neměl Gianni akademické vzdělání ani jiné kvalifikační *curriculum* a ani nebyl šlechtického původu jako většina z nich (byl příslušníkem pouze nižší šlechty).¹³⁴

---

¹²⁹ BELLUCCI, s. 26.

¹³⁰ Tamtéž, s. 26.

¹³¹ Tamtéž, s. 27.

¹³² Tamtéž, s. 27.

¹³³ Tamtéž, s. 27.

¹³⁴ Tamtéž, s. 27.

Gianni v Leopoldově reformismu zastával inovativní a „nepřizpůsobivé“ křídlo, kdy si opravdu pevně stál za svými originálními názory a myšlenkami. Působil zejména v ekonomicko-finanční oblasti a jeho slova byla následována činy. Stal se jednou z charakteristických postav přelomového období osvícenství, avšak především klíčovým představitelem transformace Toskánska. Ministrem byl jmenován až roku 1789 (rok před koncem Leopoldovy vlády), přestože mu velkovévoda důvěřoval; ostatní členy vlády si Gianni znepřátelil svou povahou a některými názory, jež zastával.¹³⁵ Poté, co Leopold odjel do Vídně, musel Gianni uprchnout kvůli nepokojům ve Florencii. Lid v červnu 1790 dokonce přepadl jeho dům, neboť jej považoval za odpovědného za nárůst ceny chleba.¹³⁶ Za touto nenávisť možná stáli Gianniho vládní nepřátelé, kteří chtěli nově jmenovaného ministra sesadit. Francesco Maria Gianni proto odešel do exilu do Janova, kde zemřel až roku 1821 ve věku devadesáti tří let. Leopold se o Gianniho práci a charakteru vyjádřil následovně:

„Senátor Gianni, rádce bez úřadu, je mužem velkého talentu a schopností, jenž zná více než kdokoli jiný v Toskánsku stav země, její síly a poměry, neboť byl vždy součástí finančních obchodů, mimořádných komisí, zejména komunálních, a téměř všech reforem, jež byly provedeny; je však nebezpečným mužem kvůli své povaze a své prospěchářské osobnosti s postranními úmysly, podle nichž upravuje své návrhy; chce ve všech záležitostech prosazovat své názory a mít vždy pravdu... proto je málo oblíbený. Je velmi ctížádostivý a vychytralý...“¹³⁷

---

¹³⁵ Viz kapitola 3.1 Pozemkové reformy.

¹³⁶ BELLUCCI, s. 27.

¹³⁷ Tamtéž, s. 27, poznámka pod čarou č. 3. *„Il senatore Gianni, consigliere senza dipartimento, è uomo di molto talento e capacità, che conosce superiormente a qualunque altra persona in Toscana lo stato del paese, le sue forze e circostanze, essendo stato sempre adoprato negli affari di finanze, commissioni straordinarie, in specie comunitative, e in quasi tutte le riforme state eseguite; ma è uomo pericoloso per il suo carattere, pieno di personalità a favore o contro le persone, e di secondi fini, a tenor dei quali regola le sue proposizioni; vuole in tutti gli affari sostenere le sue opinioni ed aver sempre ragione... perciò è poco amato. È molto ambizioso ed accorto...“*

4 Osobní život Petra Leopolda a jeho potomci

Jak již bylo zmíněno v první kapitole, manželkou Leopolda se stala španělská infantka Marie Ludovika (1745–1792), dcera španělského krále Karla III. Přestože se viděli poprvé na svatbě, rozuměli si a z jejich manželství vzešlo mnoho potomků, kteří zajistili pokračování habsbursko-lotrinského rodu. Poznatky o životě páru přinesl Leopoldův švagr Albert Sasko-Těšínský roku 1776 Marii Terezii:

„Velkovévoda se těší kvetoucímú zdraví a je velmi veselý. Zdá se, že návaly hypochondrie (trudnomyslnosti), kterým podléhal, se už nevracejí tak často. Jeho činnost se dělí na správu země a výchovu dětí. Pracuje po většinu dne. Práce je mu zábavou; zabývá se podrobnostmi a všímá si všeho, co budí jeho pozornost. Navzdory tomu si najde čas i na jiné věci. Překvapuje množstvím znalostí z fyziky, přírodních věd a zemědělství, věnuje velkou pozornost zlepšování zemědělství, průmyslu a obchodu, pramenům obecného blaha... Ve styku s lidmi je velmi přívětivý. Jeho konverzace je vždy zajímavá zdravým rozumem, který ze všeho vyznívá; udává tón v celé společnosti.“¹³⁸

Dále Albert popsal osobnost velkovévodkyně:

„Velkovévodkyně, jeho žena, si zaslouží důvěru, kterou jí prokazuje. Žije pouze pro něj a nemá jinou ctižádost než uchovat si jeho lásku a přispívat k dobré výchově dětí. Po častých porodech velice zhubla; z lesku krásy, kterou se v mládí vyznačovala, už není mnoho vidět. Její zdraví však nijak neutrpělo. Ačkoli už není tak živá jako dříve, má stále svou naivní veselost a dobrou náladu; ty jí zachovávají úctu a sympatie všech, kdo s ní přicházejí do styku. A aby byla chvála úplná: je dobrá přítelkyně, dobrá žena a dobrá matka. Jejím největším štěstím jsou děti; ty jsou zdravé, velmi rozumné a hodné. Dvůr není početný, ale vykazuje se leskem a důstojností.“¹³⁹

Marie Terezie měla z Leopolda jistě radost. Josef II. se po smrti své druhé manželky znovu ženit nechtěl a potomky neměl – jediná dcera zemřela v den svého narození. Naopak Leopold šel ve stopách své matky a s Marií Ludovikou měli šestnáct dětí – dvanáct synů a čtyři dcery, z nichž v dětském věku zemřeli jen synové Albert (1773–1774) a Maxmilián (1774–1778). Manželství trvalo dvacet sedm let.

Prvorozená dcera dostala jméno po babičce – **Marie Terezie** (1767–1827). Později se provdala za Antonína Saského, žádný z jejich čtyř potomků se však nedožil dospělosti. Jako

¹³⁸ Citováno dle: WEISSENSTEINER, s. 79–80.

¹³⁹ Citováno dle: Tamtéž, s. 80.

druhý se narodil **František** (1768–1835), budoucí císař Svaté říše římské a císař rakouský. Vyrůstal ve Florencii, ale v roce 1784 se odstěhoval do Vídně, neboť Josef si přál, „*aby získal správné vychování*“.¹⁴⁰ Bylo již totiž zřejmé, že Josef potomky mít nebude a dalším panovníkem se stane právě František. Josef ale – na rozdíl od Leopolda – neměl pedagogické nadání a chlapce podroboval tvrdému vojenskému přístupu. Josef se o svém synovci v dopise hraběti Colloredovi vyjádřil takto: „*Je fyzicky i morálně velmi zaostalý. Musíme použít všeho, abychom jej naučili být aktivnějším.*“¹⁴¹ To ovšem nepřineslo pozitivní výsledky. František byl trestán a sledován byl doslova jeho každý krok a myšlenka.¹⁴² Vyrostl z něho opatrný a izolovaný člověk, jenž měl problém navazovat užší kontakty a byl citově plochý. Vzhledem k průběhu výchovy na Josefově dvoře jsou Františkovy vlastnosti dost pravděpodobně jejím důsledkem.

Druhorozený syn **Ferdinand** (1769–1824) nastoupil na toskánský trůn po otci jako Ferdinand III. Velkovévodství bylo během napoleonských válek okupováno a Ferdinand byl nucen zemi opustit. Do Toskánska se vrátil po dlouhých letech exilu v roce 1814, kdy mu Vídeňský kongres území navrátil.¹⁴³

Druhorozená dcera **Marie Anna** (1770–1809) se stala abatyší Tereziánského ústavu šlechtičen na Pražském hradě.¹⁴⁴ Arcivévoda **Karel** (1771–1847) se již od útlého věku zajímal o vojenské záležitosti. Vyrůstal za podpory své tety Marie Kristýny a jejího manžela Alberta Sasko-Těšínského, kterými byl adoptován po smrti svých rodičů roku 1792, neboť sami potomky neměli. Byl těšínským vévodou ve Slezsku a proslavil se vítězstvím nad Napoleonem roku 1809 v bitvě u Aspern, kdy zastával funkci generála. Zapsal se tak do historie jako jeden z největších habsburských vojevůdců.¹⁴⁵ Stal se také významným vojenským spisovatelem a teoretikem. Založil vlastní rodovou linii, tzv. těšínskou.

Šestý v pořadí **Alexandr** (1772–1795) se stal uherským palatinem a zemřel svobodný a bez potomků. **Josef** (1776–1847) byl zakladatelem uherské linie Habsburků (habsbursko-lotrinské); rovněž byl uherským palatinem a zástupcem uherského krále. Měl velké zásluhy na

---

¹⁴⁰ WEISSENSTEINER, s. 83.

¹⁴¹ Citováno dle: ČORNEJOVÁ, Ivana; RAK, Jiří a VLNAS, Vít. *Habsburkové v českých dějinách: ve stínu tvých křídel*. Praha: Brána, 2012, s. 186.

¹⁴² Vychovatelé a všichni, kdo se pohybovali ve Františkově okolí, museli Josefovi podávat zprávy o sebemenších detailech z Františkova studijního i osobního života. Tamtéž, s. 187.

¹⁴³ KOVAŘÍKOVÁ, Lenka. *Lotrinští velkovévodové a Maremma*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin, 2009, s. 31.

¹⁴⁴ Více viz ŽÁKOVÁ, Michaela. *Tereziánský ústav šlechtičen na Pražském hradě*. Praha: Národní archiv, 2021.

¹⁴⁵ WEISSENSTEINER, s. 83.

rozvoji hospodářství v Uhrách a během jeho působení vznikla první uherská železnice, došlo k založení komerční banky v Pešti a byla zřízena technická vysoká škola.¹⁴⁶

Třetí dcera **Marie Klementina** (1777–1801) byla provdána za svého bratrance (syna Marie Karolíny, Leopoldovy mladší sestry) Františka I. Neapolsko-Sicilského. Měla pouze dvě děti, dospělosti se dožila jen dcera. František se po její smrti podruhé oženil. Jedenáctým potomkem byl syn **Antonín Viktor** (1779–1835), velmistr řádu německých rytířů a lombardsko-benátský vicekrál; byl svobodný a bezdětný. Čtvrtá dcera **Marie Amálie** (1780–1798) zemřela v osmnácti letech.

Jan¹⁴⁷ (1782–1859) šel ze všech potomků asi nejvíce v otcových stopách a snažil se jeho odkaz rozvíjet. Žil v Meranu, daleko od dvora, měšťanských způsobem. Byl císařský vikář a generál. Podporoval hospodářství a kulturu a zakládal dobročinné spolky.¹⁴⁸ Roku 1848 vystoupil v parlamentu ve Frankfurtu jako zástupce císařství. Politika ho ale zklamala a po roce se své funkce vzdal. Jako první Habsburk si prosadil vlastní sňatek¹⁴⁹ – oženil se s Annou Plochovou (1804–1885), dcerou poštmistra. Jejich syn František (1839–1891) založil rod hrabat z Merana.

Arcivévoda **Rainer** (1783–1853) se stal lombardsko-benátským vicekrálem, sídlil v paláci v Monze. Zasloužil se o rozvoj průmyslu a infrastruktury, věnoval se botanice a jiným přírodovědným oborům. Na svou funkci později rezignoval a jeho linie vymřela roku 1913.

Arcivévoda **Ludvík** (1784–1864) byl členem rakouské státní rady a v době přebřeznové předsedal Státní konferenci ve Vídni, jež vládla namísto duševně nezpůsobilého Ferdinanda V. Byl činný v oblasti průmyslu a vojenství, nikdy se neoženil.

Posledním potomkem velkovévodského páru byl **Rudolf Jan** (1788–1831), budoucí kardinál a olomoucký arcibiskup. Byl mimořádně hudebně nadaný, zkomponoval i několik drobných skladeb. Hrál na klavír a krátkou dobu byl žákem Ludwiga van Beethovena, který mu dokonce věnoval svůj čtvrtý a pátý klavírní koncert a *Missu Solemnis*.¹⁵⁰

Leopold nad výchovou svých dětí přemýšlel a pedagogika mu byla blízká. Výchovou pověřil hraběte Franze Colloreda.¹⁵¹ Velkovévoda kladl důraz na studijní a učební plány, výuku jazyků a správné politické smýšlení, stejně tak dbal o správnou výživu, oděvy a pravidelný

---

¹⁴⁶ WEISSENSTEINER, s. 83.

¹⁴⁷ V českém překladu Weissensteinerovy knihy je zachována podoba jeho jména „Johann“.

¹⁴⁸ WEISSENSTEINER, s. 84.

¹⁴⁹ Sňatek byl morganatický, tedy nerovný.

¹⁵⁰ WEISSENSTEINER, s. 84.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 85.

pohyb. Chtěl, aby z dětí vyrostli humánní a soucitní lidé s úctou k ostatním a bez nadřazování bohatství a vlivu.¹⁵²

Manželství Marie Ludoviky a Leopolda bylo harmonické. Pár sdílel stejné záliby, měli stejný názor na otázky života a výchovu dětí. Přesto Leopold v roce 1786 (tedy ve svých necelých čtyřiceti letech) poznal v Pise mladou římskou tanečnici Livii Raimondi a z tohoto vztahu se v roce 1788 narodil nemanželský syn Luigi. V témže roce také přišel na svět poslední manželský potomek, syn Rudolf. Livia Raimondi sice roku 1790 odešla do Vídně, ale spokojená tam nebyla a po Leopoldově smrti se bez syna vrátila zpět do Itálie. Luigi byl vychováván ve Vídni a později se stal úředníkem císaře Františka I., svého nevlastního bratra. V šestadvaceti letech však podlehl tuberkulóze.

Leopold uměl rozhodně lépe vyvažovat pracovní nasazení a volný čas než Josef, který byl neustále přepracovaný a odpočívát skutečně neuměl. K odpočinku Leopold využíval své venkovské sídlo La Petraia a dvakrát ročně si vyhradil dva týdny „k očištění těla i ducha“.¹⁵³ Osobní lékař mu dále doporučoval pobyt v lázních proti stavům trudnomyslnosti, kterými trpěl. Ve svém volném čase se věnoval rodině, četbě nebo přírodním vědám. Velkovévodský pár měl také soukromou knihovnu, jež byla zřízena hned na počátku Leopoldovy vlády. Knihy z Palazzo Pitti nechal přestěhovat do Uffizi (jednalo se o téměř osmnáct tisíc tištěných titulů a sedm set rukopisů¹⁵⁴), a zároveň vznikla knihovna pro osobní potřeby velkovévodského páru.¹⁵⁵ Původní sbírky ještě vycházely z dědictví Medicejů, avšak Leopold s Marií Ludovikou je značně rozšířili. Sběrání knih se stalo jejich oblíbenou činností. Nové knihy si objednávali hlavně z Paříže, kde vycházelo mnoho osvícenských titulů.¹⁵⁶

Leopold byl trpělivý, klidný, rozvážný a pracovitý. S jeho velkou uzavřeností se již od malička pojila velká nedůvěřivost. Chyběla mu upřímnost, což se projevovalo například ve vztahu s Josefem – jeho názory na bratra jsou patrné až z jeho osobních deníků.

---

¹⁵² WEISSENSTEINER, s. 86.

¹⁵³ Tamtéž, s. 78.

¹⁵⁴ KNIELING, Nina (2016). *Pro Captu Lectoris Habent Sua Fata Libelli*. *Collezione Librario e Diffusione Delle Idee Illuminate Alla Corte Di Pietro Leopoldo*. *Archivio Storico Italiano*, vol. 174, no. 1 (647), s. 107–140. Dostupné z: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/26230010>, s. 109.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 108–109.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 120–121.

5 Vztah Petra Leopolda a Josefa II.

Povahové rysy a charaktery obou bratrů nemohly být rozdílnější. Josef se narodil v roce 1741 jako čtvrté dítě císařského páru a byl prvorozeným synem. Leopold přišel na svět o šest let později jako deváté dítě a třetí syn v pořadí. Měl v dětství blízký vztah se starším bratrem Karlem Josefem (1745–1761), měli k sobě blíže věkem i povahou a vychovávali je stejní učitelé. Karel Josef zemřel, když bylo Leopoldovi necelých čtrnáct let, a ten se po této události ještě více uzavřel do sebe. S Josefem si v dětství příliš nerozuměli, a to nejen kvůli věkovému rozdílu. Josef si byl již v dětství vědom svých privilegií a výsad, jichž se mu jako prvorozenému synovi a následníkovi trůnu dostávalo. Vyrůstal prakticky jako jedináček, neboť byl jako jediný připravován na roli císaře, a navíc jeho bratři byli výrazně mladší. Vztah k sourozencům byl ze strany Josefa spíše odtažitý a povýšený.¹⁵⁷ Vychovatelům se jevil netrpělivý, aktivní a roztržitý, zatímco Leopold byl mírný, rozvážný, uvážlivý a byl schopen se soustředit.¹⁵⁸ Tyto vlastnosti jim ostatně vydržely i v dospělosti a odrazily se na způsobu vlády každého z nich. Leopold jako velkovévoda toskánský zvládl situaci v Toskánsku zlepšit, zemi zvelebit a pozvednout, kdežto během Josefovy samostatné vlády (1780–1790) v habsburských zemích byla politická situace spíše napjatá.

Leopoldovi od dětství nekonvenoval Josefův panovačný tón a jeho vystupování, byl však příliš uzavřený na to, aby mezi nimi došlo k nějaké konfrontaci. Leopoldovy pocity a názory na staršího bratra se dochovaly díky jeho deníkům a zápiskům.¹⁵⁹ Leopold na přelomu let 1778 a 1779 navštívil vídeňský dvůr a ve spisu *Stato della famiglia* („Rodinné poměry“) si poznamenal následující:

„Císař je velmi talentovaný, schopný a živý. Ihned chápe a má dar paměti, protože dovede dobře mluvit a velice dobře koncipovat písemně. (...) Je to tvrdý, násilnický muž plný tíživosti, který dělá a říká vše, aby byl chválen a aby o něm svět mluvil. Neví, co chce, u všeho se nudí a vůbec není pilný, nenávidí pracovní horlivost a všechny podniky kromě vojenských... Nesnese odpor a je plný svévolných, násilnických zásad a nejsilnějšího, násilnického despotismu. (...) Nemá žádné zásady... křičí, všem nadává a hrozí a bere jim odvahu.“¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ WEISSENSTEINER, s. 12.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 59.

¹⁵⁹ Leopoldovo tajné písmo bylo rozlušťeno ve 20. století historikem Adamem Wandruszkou. Ten je také autorem Leopoldova podrobného životopisu. Více viz WANDRUSZKA, Adam. *Leopold II. Erzherzog von Österreich, Großherzog von Toskana, König von Ungarn und Böhmen, Römischer Kaiser*. 2 Bände. Wien: Verlag Herold, 1963–1965.

¹⁶⁰ Citováno dle: WEISSENSTEINER, s. 60.

V tomto zápisku dochází k velké gradaci Leopoldových pocitů a velkovévoda se musel v písemné i osobní konverzaci s bratrem pravděpodobně dost ovládat. O pár let později, po další návštěvě Vídně, si Leopold o Josefovi poznamenal:

„Císař je vždycky se vším nespokojený a špatně naložený. Chce každou věc prosadit podle svého bez odporu, námitek a potíží, a když není hned po jeho, má okamžitě špatnou náladu... Mluví jen o sobě, vychvaluje jen sebe, všechno si připisuje, a tím všechny popuzuje. (...) Protože všechno vidí černě a ničím se už nebaví, vyhledává samotu a nikdo mu už neposkytuje ani potěšení, ani rozhovor a útěchu... Pracuje jen málo a nepravidelně... Všechno se mu oškliví.“¹⁶¹

V těchto zápiscích vychází najevo jistá Leopoldova zášť a nevraživost vůči staršímu bratrovi. I Leopold měl své stinné stránky a podobně jako Josef puritánsky zasáhl do života svých poddaných, například zákazem hraní karet na veřejnosti. Do jisté míry se spoléhal na tajnou policii a jiné způsoby dohledu.¹⁶² V zásadních otázkách však převládal liberalismus a politický idealismus. Leopoldův liberalismus byl až konstituční povahy, zatímco Josefov – dá-li se vůbec nazývat liberalismem – byl spíše imperialistický.¹⁶³

Větší rozpor mezi bratry nastal po smrti otce, Františka Štěpána Lotrinského, roku 1765, kdy Josef vznesl nárok na peníze v toskánské královské pokladně¹⁶⁴ a na zboží ve veřejných skladech, a to v celkové výši přesahující dvanáct milionů toskánských lir.¹⁶⁵ Josef chtěl peníze použít zejména na snížení státního dluhu své říše. František Štěpán Lotrinský peníze odkázal právě Josefovi, a ten proto po Leopoldovi požadoval jejich vrácení. Leopold marně protestoval a chtěl s bratrem vyjednávat – byl toho názoru, že peníze náleží zemi (Toskánsku), nikoli člověku (panovníkovi). Leopoldovi by se pochopitelně hodilo peníze dále investovat do velkovévodství, což také uváděl jako jeden z důvodů, proč by mu měly zůstat. Nakonec byl nucen postupně do Vídně poslat veškeré peníze z toskánské pokladny.¹⁶⁶ Josef Leopoldovi vyplácel finanční kompenzaci ve výši čtyř procent z této částky. Dne 5. června 1766 ve Vídni došlo k formálnímu ukončení dědického sporu prostřednictvím zástupců obou zemí – kancléře

¹⁶¹ Citováno dle: WEISSENSTEINER, s. 60–61.

¹⁶² ANDERSON, Matthew Smith. *The Italian Reformers*. In: SCOTT, Hamish Marshall. *Enlightened absolutism: Reform and Reformers in Later Eighteenth-Century Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 1990, s. 67.

¹⁶³ REUMONT, Alfredo (1876). *Giuseppe II, Pietro Leopoldo e la Toscana*. Archivio Storico Italiano, SERIE TERZA, vol. 24, no. 96, s. 407–440. Dostupné z: JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/44457115>, s. 408.

¹⁶⁴ Tyto peníze byly investovány v Toskánsku.

¹⁶⁵ REUMONT, Alfredo (1876). *Giuseppe II, Pietro Leopoldo e la Toscana*. Archivio Storico Italiano, SERIE TERZA, vol. 24, no. 96, s. 407–440. Dostupné z: JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/44457115>, s. 408.

¹⁶⁶ Jednalo se o celkovou částku 3 762 816 lir. REUMONT, Alfredo (1876). *Giuseppe II, Pietro Leopoldo e la Toscana*. Archivio Storico Italiano, SERIE TERZA, vol. 24, no. 96, s. 407–440. Dostupné z: JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/44457115>, s. 408.

Kounice a hraběte Orsiniho-Rosenberga.¹⁶⁷ Ke sporu mezi bratry se nemohla nevyjádřit Marie Terezie. Josefovi vytykala přílišné naléhání a Leopoldovi, že pravidelně nepodává zprávy ohledně dění v Toskánsku.¹⁶⁸

Přestože bratry rozdělovala otázka dědictví a některé politické postupy, přes veškeré rozdíly byl Leopold pro Josefa pravděpodobně nejbližším důvěrníkem. Leopoldovi kupříkladu psal po pohřbu Marie Terezie (4. prosince 1780) o tom, jak bylo uložení do hrobu „*tou nejkrutější věcí, jakou si lze představit (...) Ztratit matku, ke které jsem po všechna dlouhá léta cítil náklonnost, již patřila má láska, již vděčím za tolik dobrého – to přesahuje duševní sílu*“.¹⁶⁹ Dodal, že po smrti obou manželek, dětí a rodičů cítí, že je na světě téměř sám.¹⁷⁰ Bratra informoval také ohledně politického dění. Po odjezdu Pia VI. z Vídně, kterou papež navštívil na jaře roku 1782, Leopoldovi napsal: „*Konečně jsem papeže vypravil. Jsem opravdu rád, že už odjel, protože těch posledních osm dní bylo takřka nesnesitelných (...)*“¹⁷¹ Podobně jako Leopold si nepotrpěl na barokní zbožnost a nesdílel potěšení některých poddaných.

Poslední roky Josefovy vlády se nesly ve znamení politických otřesů a nejistot. Leopoldovi v létě 1787 napsal: „*Sotva jsem trochu zalátal, co se v mé nepřítomnosti pokazilo v Nizozemí, přichází již zase další zátěž, válka pro malý zisk s těmi prokletými zeměmi se všemi jejich chorobami, morem, hladomorem.*“¹⁷² Josefův zdravotní stav se zhoršil koncem roku 1788, na jaře následujícího roku dokonce přijal poslední pomazání.¹⁷³ Kupodivu se uzdravil, avšak nikoli nadlouho – byla mu diagnostikována tuberkulóza plic. Ve Francii propukla revoluce, Josef stále válčil s Osmanskou říší a v Nizozemí a v Uhrách proti jeho reformám probíhala povstání. Leopoldovi byl 14. února 1790 doručen od bratra prosebný dopis:

„*Zapřísahám Tě, milý bratře, při Tvém přátelství ke mně, při povinnosti, již dlužíš svým státům, a při dědictví Tvých otců a Tvých dětí, abys sem přišel co nejrychleji... Nemohl bych v klidu zemřít, kdybych viděl, že stát nemá svou hlavu... Počítám tedy jistě s tím, milý bratře, že přijedeš tak rychle, jak jen bude možné, protože v tak důležitých věcech si nelze zahrávat... Zprav mě jen předem jedním slůvkem; všechny místnosti jsou zařízeny a připraveny. Znáš mé*

---

¹⁶⁷ Orsini-Rosenberg posléze zastával funkci prvního ministra v toskánském velkovévodství.

¹⁶⁸ WEISSENSTEINER, s. 74.

¹⁶⁹ Citováno dle: Tamtéž, s. 38.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 38.

¹⁷¹ Citováno dle: Tamtéž, s. 51.

¹⁷² Citováno dle: Tamtéž, s. 55. „Prokletými zeměmi“ měl Josef na mysli Osmanskou říši. Rakousko-turecká válka skončila až v roce 1791, již za Leopoldovy vlády v habsburských zemích.

¹⁷³ Tamtéž, s. 56.

srdce, mé přátelství k Tobě; z toho můžeš usoudit, jakou útěchou by mi bylo, kdybych Tě ještě před smrtí mohl vidět.“¹⁷⁴

Josef zemřel o několik dní později, 20. února roku 1790 v pouhých čtyřiceti osmi letech. Leopold bratrovi nevyhověl, ale ani by to nestihl. O Josefově úmrtí se dozvěděl 25. února a Florencii opustil s těžkým srdcem o týden později. Do vídeňského Hofburgu dorazil 12. března¹⁷⁵ a čekaly ho jen dva roky v roli císaře. Zemřel 1. března roku 1792, jeho choť Marie Ludovika skonala o šest týdnů později.

---

¹⁷⁴ Citováno dle: WEISSENSTEINER, s. 88.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 88.

Závěr

Když po nečekané smrti Josefa II. musel Petr Leopold nastoupit na jeho místo a přijmout titul panovníka dědičných habsburských zemí a Svaté říše římské, toskánský trůn načas osiřel. Jeho dědic a nový velkovévoda Ferdinand III. do země přijel až roku 1791. Po odjezdu Leopolda a jeho rodiny do Vídně proto byla ve Florencii ustanovena regentská vláda v čele s Antoniem Serristorim, která zemi řídila třináct měsíců.¹⁷⁶

Situace této vlády ovšem nebyla zrovna snadná. Po velkovévodově odjezdu propukla povstání nejen v Pistoii, Pratu, Livornu a ve Florencii,¹⁷⁷ ale i v menších toskánských městech, a to v reakci na novou reformu upravující cenu obilí. Pšenice těsně před sklizní stála šest a půl liry za jeden bušl (*staio*).¹⁷⁸ Regentská vláda vyhověla rozhořčeným davům, cenu obilí snížila a 8. června 1790 zrušila svobodný vývoz pšenice, obilí a oleje.¹⁷⁹ Leopold II. byl v obtížné situaci. Ztratil přímý kontakt se svou někdejší zemí, jež mu byla domovem, musel řešit celou řadu dalších problémů a je otázkou, zda se v situaci v Toskánsku dostatečně orientoval. S ústupky nesouhlasil a situaci řešil jen prostřednictvím korespondence, nakonec však musel podniknout razantnější kroky, například 30. června svolil k obnovení trestu smrti.¹⁸⁰

Leopoldova liberální nařízení tak byla pod tlakem událostí jeho nástupcem Ferdinandem III. postupně rušena či pozastavována. Napomohla tomu i nejistá politická situace v Evropě. Odkaz Petra Leopolda tak v dalších generacích téměř upadl v zapomnění. Muž, jenž byl svými současníky chválen pro své umění vládnout, politický rozhled a moderní představy o společnosti a jejím uspořádání,¹⁸¹ byl zastíněn svými konzervativními nástupci, kteří zemi dovedli ke společenské stagnaci.

V Toskánsku (a na většině území Itálie) ovšem zůstává Leopoldův odkaz dosud živý. Svou roli zřejmě hrály i revoluční nálady, jež ve společnosti v devadesátých letech osmnáctého století převládaly, a nejistota, která na konci 18. století zachvátila celý Apeninský poloostrov. V kontrastu s těmito dramatickými událostmi muselo být období vlády Petra Leopolda pokládáno za „staré dobré časy“, mimo jiné i proto, že samo Toskánsko bylo tehdy pro svou

---

¹⁷⁶ BELLUCCI, s. 107.

¹⁷⁷ Florentské povstání bylo ze všech největší, a je to právě ono povstání, během něž musel uprchnout senátor Gianni (viz kapitola 3.7 Osobnosti na dvoře Petra Leopolda).

¹⁷⁸ Jeden bušl (v italštině *staio*) odpovídá přibližně dvaceti čtyřem kilogramům. Napříč italskými státy se však velikost jednoho bušlu lišila, v toskánském velkovévodství byla ustanovena jednotným systémem měř a vah roku 1781. BELLUCCI, s. 107.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 107.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 108.

¹⁸¹ WEISSENSTEINER, s. 93.

vyspělost označováno za „italskou Francii“.¹⁸² I Carlo Mengoni, redaktor antimonarchistického listu *Il Monitore fiorentino*, roku 1799 napsal, že Petr Leopold zahájil liberalizaci státu.¹⁸³ V úvodu knihy *Dialoghi fra un curato di campagna e un contadino suo popolano* její autor Giovanni Ricci hodnotí Leopoldovu vládu následovně:

„Leopold projevoval zcela republikánskou duši, a pokud se jeho despotismus někdy projevil, tak jen v nejmenších detailech a skoro bych řekl, že v pomluvách. (...) Kdyby Leopoldův přesun z Toskánska do habsburských zemí nebyl uspišen úmrtím Josefa II., Toskánsko by jistě mělo ne-li ústavu, tak alespoň ústavní zákony.“¹⁸⁴

První Leopoldův životopis *Vita pubblica e privata di Pietro Leopoldo d'Austria Granduca di Toscana, poi Imperatore Leopoldo II*, jehož autorem je Francesco Beccatini, byl vydán již roku 1796. Čtyřicet let po Leopoldově smrti, 1. března 1832, byla v Pise odhalena socha, jež tam osvíceného velkovévodu připomíná dodnes. Další socha Petra Leopolda se nachází v Livornu a byla postavena ještě za jeho života, roku 1776, jako součást lazaretu, který měl pro svou strategickou polohou hned u pobřeží sloužit jako místo pro karanténu, aby se zabránilo šíření nemocí z obchodních lodí. V roce 2020 byla socha zrestaurována.¹⁸⁵

V toskánských (italských) dějinách se rovněž postupně utvářel fenomén tzv. *mito leopoldino* („mýtu o Leopoldovi“), jenž je důsledkem již výše zmíněné idealizace Leopoldovy osobnosti. Ačkoli se může zdát, že toto téma bylo již probádáno a zdrojů pro další výzkumy je dostatek, myslím si, že tomu tak není. Zejména v českých dějinách Leopold poněkud „zapadl“, a to jednak kvůli krátkému období panování, jednak byl částečně zastíněn svým starším a známějším bratrem. Ucelených prací přímo o Petru Leopoldovi je pomálu, přestože jeho reformy stejně jako jeho smýšlení, jímž předběhl svou dobu, si zasluhují pozornost a nabízejí prostor pro další zkoumání.

Tato práce se pokouší o vyplnění této mezery a o zachycení osudů toskánského velkovévody Petra Leopolda v době jeho vlády v letech 1765–1790. Nejprve stručně mapuje politickou situaci v Toskánsku před rokem 1765, vládu Medicejských a Františka Štěpána

---

¹⁸² MANGIO, Carlo (1989). Rivoluzione e Riformismo a Confronto: La Nascita Del Mito Leopoldino in Toscana. *Studi Storici*, vol. 30, no. 4, s. 947–967. Dostupné z: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/20565919>, s. 956–957.

¹⁸³ Tamtéž, s. 957.

¹⁸⁴ Citováno dle: Tamtéž, s. 957. „Leopoldo affacciava un'anima tutta repubblicana ed il suo despotismo non si fece mai conoscere che nelle piccolezze e direi quasi nei pettegolezzi [...] Se il passaggio di Leopoldo dalla Toscana ai dominî dell'Austria non fosse stato tanto affrettato dalla morte di Giuseppe II, la Toscana avrebbe sicuramente avuto se non una costituzione democratica sicuramente delle leggi fondamentali ed una costituzione.“

¹⁸⁵ SUGGI, Jacopo. Il restauro del monumento al granduca Pietro Leopoldo a Livorno. Online. In: *Finestre sull'Arte*. 13. 5. 2022. Dostupné z: <https://www.finestresullarte.info/opere-e-artisti/il-restauro-del-monumento-al-granduca-pietro-leopoldo-a-livorno>. [citováno 2024-07-23].

Lotrinského. Následně představuje Leopoldovu politiku a reformy a analyzuje dosažené výsledky. Další část je věnována Leopoldovu soukromému životu, jeho charakteru a rodině, zejména potomkům, jejichž osudy stručně shrnuje. V závěrečné kapitole se pak studie pokouší o komparaci osudů a charakterů Petra Leopolda a jeho staršího bratra Josefa II.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

NÁRODNÍ ARCHIV. Rodinný archiv toskánských Habsburků – Petr Leopold. (1574) 1766–1790. Číslo fondu: 1044/1. Rukopis/konvolut „Relazione di S. A. R. sopra le sue gite a Pisa e Livorno nel 1777. 15“ Č. kat. 15, staré inv. č. 16, kn 15.

Literatura

ASTORGA, Mónica Vázquez. *Le Scuole Leopoldine di Firenze e la loro storia (1778–1976)*. Firenze: A.P. Archivi, Collezioni Storiche e Sdiaf, 2019.

BELLUCCI, Paolo. *I Lorena in Toscana. Gli uomini e le opere*. Firenze: Edizioni Medicea, 1984.

BLACK, Jeremy. *Evropa osmnáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2003.

CONTI, Giuseppe. *Firenze dopo i Medici. Francesco di Lorena, Pietro Leopoldo, inizio del Regno di Ferdinando III*. Firenze: R. Bemporad & Figlio, 1984.

ČORNEJOVÁ, Ivana; RAK, Jiří a VLNAS, Vít. *Habsburkové v českých dějinách: ve stínu tvých křídel*. Praha: Brána, 2012.

KNIELING, Nina (2016). *Pro Captu Lectoris Habent Sua Fata Libelli*. Collezionismo Librario e Diffusione Delle Idee Illuminate Alla Corte Di Pietro Leopoldo. *Archivio Storico Italiano*, vol. 174, no. 1 (647), s. 107–140. Dostupné z: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/26230010>.

KOVAŘÍKOVÁ, Lenka (2010). Habsbursko-lotrínští vévodové v Toskánsku. *Historický obzor*, roč. 21, č. 11/12, s. 242–250.

KOVAŘÍKOVÁ, Lenka. *Leopold II., velkovévoda toskánský, a bonifikace Maremmy (1824–1859)*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin, 2018.

KOVAŘÍKOVÁ, Lenka. *Lotrínští velkovévodové a Maremma*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin, 2009.

LISTRI, Pier Francesco. *Pietro Leopoldo Granduca di Toscana. Un riformatore del Settecento*. Firenze: Firenze Leonardo Edizioni, 2016.

MANGIO, Carlo (1989). Rivoluzione e Riformismo a Confronto: La Nascita Del Mito Leopoldino in Toscana. *Studi Storici*, vol. 30, no. 4, s. 947–967. Dostupné z: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/20565919>.

PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997.

REUMONT, Alfredo (1876). Giuseppe II, Pietro Leopoldo e la Toscana. *Archivio Storico Italiano*, SERIE TERZA, vol. 24, no. 96, s. 407–440. Dostupné z: JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/44457115>.

SCOTT, Hamish Marshall. *Enlightened absolutism: Reform and Reformers in Later Eighteenth-Century Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 1990.

SINGERTON, Jonathan. ‘The Big and Furious Game’: The Difficulty of Habsburg Neutrality in the War of American Independence, 1775–1783. In: *The American Revolution and the Habsburg Monarchy*. University of Virginia Press, 2021, s. 75–96. Dostupné z: JSTOR, <https://doi.org/10.2307/j.ctv2524xnb.10>.

SUGGI, Jacopo. *Il restauro del monumento al granduca Pietro Leopoldo a Livorno*. Online. In: *Finestre sull'Arte*. 13. 5. 2022. Dostupné z: <https://www.finestresullarte.info/opere-e-artisti/il-restauro-del-monumento-al-granduca-pietro-leopoldo-a-livorno>. [citováno 2024-07-23].

WANDRUSZKA, Adam. *Leopold II. Erzherzog von Österreich, Großherzog von Toskana, König von Ungarn und Böhmen, Römischer Kaiser*. Band II, 1780–1792. Wien: Verlag Herold, 1965.

WEISSENSTEINER, Friedrich. *Synové Marie Terezie*. Praha: Ikar, 2017.